

B) EL DRET LINGÜÍSTIC

ELS DRETS LINGÜÍSTICS A LA JURISPRUDÈNCIA DEL TRIBUNAL EUROPEU DE DRETS HUMANS*

Núria Magaldi**

Resumen al final del artículo.

The abstract can be found at the end of the article.

Els drets lingüístics no formen part de manera explícita del Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, més enllà d'alguna referència aïllada a la llengua en uns pocs preceptes. No obstant això, el cert és que el Tribunal Europeu de Drets Humans s'ha pronunciat en més d'una ocasió sobre la dimensió lingüística de diversos drets, com per exemple el dret a la vida familiar i privada, a l'educació o a la llibertat d'expressió, entre d'altres. El present treball sistematitza aquesta jurisprudència del Tribunal Europeu i demostra que, si bé encara continua sent majoritària la perspectiva de protecció individual, hi ha també una certa obertura a la protecció de la dimensió col·lectiva dels drets, en la mesura que aquests deriven de la pertinença a minories existents dins dels estats membres.

Paraules clau: drets lingüístics, tribunal europeu de drets humans, conveni europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals, jurisprudència sobre llengua.

---

* Aquest treball s'emmarca en el projecte d'excel·lència (Junta de Andalucía). La revisió de la jurisprudència del TEDH està tancada a data de 30 de març de 2011. PO9-SEJ-4843.

** Núria Magaldi, professora ajudant doctora de dret administratiu, Universitat de Còrdova. Data de recepció de l'article: 01.09.2011; data d'avaluació: 13.10.2011; data d'acceptació de la versió final: 10.02.2012.

Sumari

1. Introducció
  2. Els drets lingüístics al Conveni Europeu de Drets Humans
    - A. Plantejament inicial: l'absència d'un reconeixement autònom dels drets lingüístics al Conveni
    - B. Llengua i dret a un judici equitable (article 6)
    - C. Llengua i dret respecte de la vida privada i familiar (article 8)
    - D. Llengua i llibertat d'expressió (article 10)
    - E. Llengua i dret a la instrucció (article 2 del Protocol)
    - F. Llengua i dret a eleccions lliures (article 3 del Protocol)
  3. Conclusions
- Bibliografia

1. Introducció

En molt bona mesura,¹ les qüestions de la llengua i els drets lingüístics es consideren preocupacions més aviat pròpies d'estats de benestar avançats (també coneguts com societats postindustrials o postmaterialistes), atès que s'engloben dins dels anomenats «drets emergents» o «drets de tercera generació». Drets que adquireixen significació i rellevància en l'esfera pública i institucional quan els drets civils i polítics, i els drets econòmics i socials, estan ja consolidats i garantits. Així, des de la perspectiva de l'actual ciència política (penseu, per exemple, a R. Inglehardt i la seva teoria sobre els valors postmaterialistes), aquests drets anirien estretament vinculats a qüestions identitàries, on allò que és veritablement important per a l'individu està vinculat a l'«ésser» i no al «tenir». Això explicaria, sens dubte, el fet que la regulació

---

1. Tot i que ni molt menys en exclusiva, ja que la llengua ha estat considerada i percebuda com un «problema» des del mateix procés de naixement i evolució de l'Estat-Nació, precisament per la seva estreta vinculació amb la formació i identificació de les identitats nacionals. Vegeu Alessia Vacca, «A comparative approach between the Council of Europe treaties and the European Union framework in the legal protection of minority languages», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 53, 2010, pp. 112 i 113, i Giovanni Poggeschi, *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, Carocci editore, Roma, 2010, p. 11 qui afirma que «la regulació jurídica d'una llengua es fonamenta en la consideració d'aquesta com a bé jurídic vinculat amb una cultura i amb una comunitat, de manera que és en aquest punt on trobem el nexe de connexió imprescindible amb la qüestió de l'Estat-Nació».

En aquest sentit, només cal pensar en els problemes lingüístics —entre, per exemple, croates, hongaresos i romanesos— que van erosionar l'Imperi Austrohongarès especialment en les seves darreres èpoques (i que eren reflex dels problemes polítics de l'Imperi), i que han trobat amb freqüència plasmarció en la literatura (em refereixo, per exemple, a l'excel·lent i recentment publicada en castellà obra de M. Banffy, *Trilogia transilvana*, Libros del Asteroide, 2010).

jurídica de la llengua sigui un fenomen recent i, en conseqüència, ho sigui també la consciència de la seva necessitat.

Deixant de banda l'article 27 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics de l'any 1976 (segons el qual «en els estats on existeixin minories ètniques, religioses o lingüístiques, no es negarà a les persones que pertanyin a aquestes minories el dret que els correspon, en comú amb els altres membres del seu grup, a tenir la seva pròpia vida cultural, a professar i practicar la seva religió i a emprar el seu propi idioma»)² i centrant-nos en l'àmbit estrictament europeu, existeixen dos importants instruments jurídics, d'elaboració recent, que dediquen una especial atenció als drets lingüístics: d'una banda, el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals, d'1 de febrer de 1995 i, de l'altra, i sobretot, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, de 2 de novembre de 1992.³ Cap d'ells, però, inclou un instrument o mecanisme judicial, i cap d'ells permet, en conseqüència, que els particulars puguin plantejar-hi possibles vulneracions del seu contingut.

Precisament aquesta absència de previsió de mecanismes de reacció reforça i enforteix la importància que, també en el context dels drets lingüístics, i tot i contenir —com es veurà seguidament— escasses referències lingüístiques concretes, pot assolir el Conveni Europeu de Drets Humans (d'ara endavant, CEDH) que sí que preveu, com és de tots conegut, un òrgan jurisdiccional encarregat de vetllar i supervisar el compliment, per part dels estats membres, dels drets i llibertats garantits al Conveni.

---

2. En general, sobre l'article 27 del Pacte, vegeu el treball de Sebastian Ramu, «Le statut des minorités au regard du Pacte International relatif aux droits civils et politiques», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2002, núm. 52, especialment pp. 591, 592 i 614. Aquest autor posa de relleu l'absència d'una definició clara i unívoca de «minoria» en l'article esmentat, que sí que realitza, en canvi, una restricció en relació amb les minories respecte de les quals s'aplica: minories ètniques, religioses o lingüístiques, evitant així que el concepte es pugui ampliar i estendre de forma indeguda (comprentent tot tipus de minories: menors, obrers, etc.). Sobre els drets lingüístics en l'àmbit internacional també pot consultar-se l'estudi de Xavier Deop Madinabeitia, «Los derechos lingüísticos en el Derecho Internacional», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 33, setembre de 2000, pp. 23-45.

3. Sobre aquests dos instruments, amb detall, vegeu Alessia Vacca, «A comparative approach between the Council of Europe treaties...», *cit.*, pp. 115-119. Val a dir que la Carta, tot i tenir com a objectiu, realment, la protecció de llengües regionals i minoritàries en tant que riquesa cultural d'Europa més que no pas la garantia de drets fonamentals, suposa el reconeixement, indirecte si més no, de nombrosos drets lingüístics. Vegeu Xavier Deop Madinabeitia, «Los derechos lingüísticos en el Derecho Internacional», *cit.*, p. 24.

2. Els drets lingüístics al Conveni Europeu de Drets Humans

A. Plantejament inicial: l'absència d'un reconeixement autònom dels drets lingüístics al Conveni

El Conveni Europeu de Drets Humans, de 4 de novembre de 1950, només conté tres referències expresses als drets lingüístics, i en cap cas de manera autònoma, sinó sempre vinculant la llengua a un dels drets expressament establerts al Conveni: així, l'article 5.2, posat en relació amb el 6.3, determina que tota persona detinguda o acusada ha de ser informada de forma ràpida i detallada de les raons de la seva detenció i acusació; l'article 6.3, d'altra banda, estableix el dret a l'assistència gratuïta d'un intèrpret si l'acusat no comprèn o no parla la llengua del judici; finalment, l'article 14 prohibeix la discriminació per qualsevol motiu, mencionant expressament, entre d'altres, la llengua.

Malgrat això, la incidència del CEDH en els requisits lingüístics podria arribar a ser important, al menys potencialment, en virtut de la dimensió lingüística que poden tenir alguns dels drets i llibertats reconeguts al Conveni. Parlaríem, així, de la transversalitat de l'element lingüístic. En aquest sentit, com ha indicat, entre d'altres, Milian i Massana, en els darrers temps s'ha estès (i continua estenent-se) la convicció que els drets fonamentals i les llibertats públiques tenen una dimensió lingüística inherent, de manera que els límits legals derivats d'aquesta dimensió obliguen els estats de la mateixa manera que aquests estan vinculats al compliment d'aquells drets i deures.⁴

Com es veurà seguidament, s'han plantejat qüestions lingüístiques en relació amb diversos preceptes del Conveni, sense que pugui determinar-se una vinculació o un denominador comú entre ells, més enllà de la incidència, en tots, d'una vessant o component lingüístic. En efecte, hi ha jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans (d'ara endavant, TEDH) relativa a la necessitat (i el seu abast) de traduir determinats documents i informacions en un judici perquè l'acusat no comprenia degudament la llengua emprada en aquest; també, en matèria de dret a la vida familiar i privada, majoritàriament, qüestions vinculades a l'elecció del nom propi d'una persona i a la possibilitat (i el

---

4. Vegeu Antoni MILIAN I MASSANA, «Supraestatalitat, immigració i requisits lingüístics. Límits jurídics supraestats a l'establiment de requisits lingüístics i estudi dels requisits relatius al català que a Catalunya es poden exigir a la immigració estrangera», a AA.VV, *Mundialització, lliure circulació i immigració, i l'exigència d'una llengua com a requisit. El cas del català, llengua oficial en part del territori d'un Estat*, Institut d'Estudis Autònòmics, Barcelona, 2008, p. 15, així com l'extensa bibliografia citada a la nota 1 sobre aquesta qüestió.

seu abast) que tenen les autoritats nacionals d'imposar normativament limitacions a aquesta elecció, o d'adaptar el nom i cognoms segons les normes fonètiques de la llengua oficial a l'Estat membre; el dret a la llibertat d'expressió en la seva dimensió de dret a la informació també ha estat objecte d'alguna decisió del TEDH; finalment, en algunes sentències s'ha plantejat la relació entre llengua i dret a l'educació (fonamentalment, si aquest darrer inclou, també, el dret a ser educat en la llengua que s'esculli) així com també la vinculació entre llengua i eleccions lliures (en particular, la possibilitat que hi hagi requisits lingüístics que puguin suposar l'admissió o exclusió de certs candidats).

B. Llengua i dret a un judici equitable (article 6)

Un dels pocs preceptes del Conveni que menciona expressament qüestions lingüístiques és l'article 6 CEDH, relatiu al dret a un judici equitable. En particular, són dues les mencions a la llengua que podem trobar dins del ventall de drets que es desprenen d'aquest reconeixement a la tutela judicial efectiva: d'una banda, el dret que té un acusat «a ser informat en el termini més curt possible, en una llengua que compregui i d'una manera detallada, de la natura i de la causa de l'acusació formulada contra ell» (art. 6.3 lletra a); de l'altra, el seu dret a «ser assistit gratuïtament per un intèrpret, si no comprèn o no parla la llengua emprada en el judici» (art. 6.3. lletra e).

En dues ocasions s'han pronunciat el TEDH sobre aquests aspectes lingüístics del dret a un judici equitable.⁵

En la primera, Sentència de 19 de desembre de 1994, *Kamasinski c. Àustria*, el demandant —ciutadà americà detingut a Àustria— al·legava una sèrie d'irregularitats durant el procediment penal que es va seguir contra ell (tant en fase d'instrucció com durant la vista oral, i tant en primera instància com davant del Tribunal Suprem) i que serien constitutives d'una vulneració dels articles 6 i 14 del Conveni, tant autònomament com posats l'un en relació amb l'altre. En particular, el senyor Kamasinski al·legava que no havia tingut ocasió de manifestar els seus punts de vista i la seva versió dels fets durant el procés, ja que la llengua utilitzada durant el judici havia estat l'alemany. D'altra banda, al·legava que no s'havien traduït a l'anglès, ni durant el judici ni amb posterioritat, les respostes dels testimonis, així com tampoc la sentència de primera

5. En fase de revisió de proves hem tingut coneixement de la sentència de 5 d'abril de 2011, *Saman c. Turkey*, que confirma plenament la posició del TEDH en relació amb la seva jurisprudència anterior, que detallem àmpliament en el text.

instància. A més, entenia que el fet de no haver pogut comunicar-se de forma immediata i contínua amb el traductor, com a resultat de la distribució espacial de la sala on se celebrava el judici, constituïa també una vulneració del seu dret a un judici equitable.

El TEDH entén que, davant d'un acusat estranger que no domina l'idioma, és necessari proporcionar-li una traducció escrita que garanteixi el seu dret a ser informat de l'acusació; en cas contrari, se l'estaria col·locant en una posició de desavantatge que obstaculitzaria la seva defensa i vulneraria el seu dret a un judici equitable.

Segons el TEDH, el dret contingut a l'article 6.3.e) relatiu a l'assistència d'un intèrpret és aplicable no només als testimonis, declaracions o intervencions durant la vista oral, sinó també al material documental i altres documents que es vagin generant durant les diferents fases del procediment. La interpretació que s'ha de fer d'aquest precepte suposa que aquell acusat que no pugui entendre o parlar la llengua utilitzada en el judici té dret a l'assistència gratuïta d'un intèrpret per a la traducció de tots aquells documents o afirmacions en el judici que es porta contra ell i que puguin ser necessaris per a seguir el judici i garantir, així, el dret a un judici just i equitable (FJ 74).

Ara bé, això no suposa, necessàriament, una traducció escrita de tots els documents aportats ni de tots els documents oficials que es vagin elaborant al llarg del procediment, sinó que l'assistència proporcionada ha de ser la suficient per a permetre a l'acusat adquirir els coneixements del cas necessaris per defensar-se, i especialment els que li permetin plantejar la seva versió dels fets (FJ 74). En aquest sentit, les autoritats no només hauran de designar un intèrpret sinó que hauran d'exercir, posteriorment, un cert control sobre la qualitat i suficiència de la seva tasca de traducció i interpretació.

Sobre la base d'aquests principis generals, els jutges van rebutjar bona part de les al·legacions del demandant en el cas *Kamasinski*. Per exemple, van entendre que tot i no existir traduccions escrites a l'anglès dels interrogatoris policials, l'assistència d'intèrpret oral va garantir suficientment que el senyor Kamasinski pogués comprendre les preguntes que se li feien (FJ 76-77). En sentit similar, tot i no proveir-li d'un escrit amb els càrrecs que se li imputaven i en què es basava l'obertura del judici oral, va quedar provat, en opinió del tribunal, que l'acusat havia entès les imputacions, per la qual cosa no s'apreciava indefensió (FJ 81). També va quedar demostrat —i per tant, no hi va haver vulneració de l'article 6—, que el senyor Kamasinski no va manifestar cap problema de comprensió en relació

amb l'assistència prestada durant la vista en primera instància, per la qual cosa, i en termes globals, no es podia afirmar que no hagués pogut entendre les proves i els testimonis presentats durant el judici (FJ 83). Per motius similars, el tribunal tampoc va considerar una vulneració del dret a un judici equitable que no es proporcionés a l'acusat una traducció escrita en anglès de la sentència, ja que les explicacions orals proporcionades van suplir aquell contingut escrit (FJ 85).

En un únic aspecte, el TEDH va apreciar una vulneració del dret a un judici equitable. En efecte, el senyor Kamasinski va demanar la nul·litat del procés davant del Tribunal Suprem el qual, abans de rebutjar la seva pretensió, va demanar al jutge d'instància una sèrie d'aclariments (*inquiry*) en relació amb determinades circumstàncies fàctiques del cas. Segons es desprèn de l'expedient, cap de les informacions que se'n van derivar van ser considerades rellevants a efectes de rebutjar la pretensió, però el cert és que ni l'acusat ni el seu advocat van ser informats ni van poder accedir a aquesta investigació o als seus resultats (FJ 102), tot i que, posteriorment, algunes parts literals d'aquesta van ser utilitzades a la sentència del Tribunal Suprem per a rebatre algunes de les alegacions fàctiques del demandant (FJ 99-102). Per aquest motiu, el TEDH va apreciar una vulneració de l'article 6.1: és inherent a un judici equitable en un procediment penal que l'acusat tingui l'oportunitat de comentar i realitzar alegacions a les evidències obtingudes en relació amb els fets controvertits. Des del moment en què el Tribunal Suprem no va informar una de les parts sobre la investigació dels fets duta a terme, va vulnerar el principi de contradicció que és, clarament, una de les principals garanties del procés (FJ 102).

La segona de les decisions que interessa per al nostre estudi és la Sentència de 18 d'octubre de 2006, *Hermi c. Itàlia*. En aquest cas, el senyor Fuasi Hermi no es va presentar a un judici d'apel·lació i va al·legar, posteriorment, que la seva absència era perquè no entenia bé l'italià, la qual cosa li havia impedit entendre la data i hora del judici, demanar la seva presència a aquest i, consegüentment, participar-hi.

El TEDH va reiterar, en bona mesura, la seva jurisprudència *Kamasinski*. Així, el tribunal entén que l'article 6.3 CEDH no especifica si la informació rellevant ha de ser traduïda i subministrada necessàriament per escrit. Ara bé, el tribunal sí que deixa clar que els càrrecs que es presenten contra una persona són fonamentals per al posterior procés penal, ja que és des del moment en què es formulen quan la persona coneix oficialment els fets i la base legal d'allò del que se l'acusa. Per això és molt important que el demandant els conegui, i per això mateix ha de partir del fet que per a una persona que no conegui bé l'idi-

oma i no estigui familiaritzada amb la llengua emprada al judici, el fet que els càrrecs es formulin en un altre idioma pot suposar, a la pràctica, un desavantatge si no li són traduïts a un idioma que conegui (FJ 68).

Igual que a la sentència *Kamasinski*, el TEDH entén que el dret a l'assistència gratuïta d'un intèrpret s'ha d'entendre aplicable no només a manifestacions fetes durant el judici oral, sinó també a material documental i a procediments previs a la vista. Això significa, com sabem, que si l'acusat no pot entendre o parlar la llengua de treball del tribunal, té dret a ser assistit per un intèrpret per a la traducció i la interpretació de tots els documents i testimonis del procediment que siguin necessaris perquè entengui i pugui seguir el judici (FJ 69). No obstant, això no ha de significar, necessàriament, que hi hagi l'obligació, sempre, d'una traducció escrita. El TEDH posa de relleu —cosa que no deia, expressament, a la sentència *Kamasinski*— que el tenor literal del precepte es refereix a «intèrpret» (*interpreter*) i no a «traductor» (*translator*), la qual cosa sembla suggerir que podria ser suficient amb una assistència lingüística de tipus oral, sempre i quan sigui suficient perquè l'acusat tingui coneixement del cas i pugui defensar-se, fonamentalment mitjançant l'oportunitat de manifestar, davant del tribunal, quins són els seus punts de vista i la seva versió (FJ 70).

En el cas *Hermi* l'acusat no va comparèixer a una vista davant del tribunal d'apel·lació de Roma, al·legant, posteriorment, que no va ser informat sobre les coordenades de la vista en un idioma que pogués comprendre. La normativa italiana estableix un termini durant el qual l'acusat que ja està complint condemna ha d'informar de la seva intenció de presentar-se a l'apel·lació. En cas contrari, s'entén que renuncia a ésser-hi present. El TEDH dedueix, a partir de l'expedient, que l'acusat tenia un coneixement suficient de l'italià com per entendre el significat de la notificació que se li va fer en relació amb la vista. Per arribar a aquesta conclusió, a més, el tribunal afirma que els judicis en primera instància evidencien que l'acusat entenia la llengua del judici —ell mateix així ho va afirmar— i es recolza, també, en el fet que en el moment de l'apel·lació l'acusat portava deu anys vivint a Itàlia (FJ 90).

En conclusió, a la vista de l'article 6 i de la interpretació que n'ha fet el TEDH, és possible afirmar que el que aquest pretén garantir és que l'acusat «pugui seguir l'activitat jurisdiccional dirigida contra ell —per a poder defensar-se— en una llengua que li sigui comprensible, de manera que es trobi en iguals condicions que una persona que conegui la llengua del país»,⁶ i que la llengua

6. Iñaki ESPARZA LEIBAR / José Francisco ETXEBARRIA GURIDI, «Artículo 6: derecho a un proceso

no es pugui convertir, així, en un obstacle que impedeixi l'efectivitat del dret a la tutela judicial efectiva.

C. Llengua i dret respecte de la vida privada i familiar (article 8)

L'article 8, relatiu a la vida familiar i privada, no conté, com era previsible, cap referència a qüestions lingüístiques. No obstant això, com està sent habitual en la jurisprudència del tribunal, el cert és que la *vis* expansiva d'aquest dret i, particularment, la interpretació àmplia que se n'ha fet per part del TEDH, ha permès que, en algunes ocasions, s'hagin considerat compreses dins del seu àmbit d'aplicació algunes qüestions relacionades amb la llengua.

En particular, la vessant del dret a la vida privada i familiar que s'ha relacionat amb qüestions lingüístiques és la referida al «dret al nom». Tal com ha determinat el TEDH en diverses ocasions, el nom, «en tant que mitjà d'identificació personal i de vincle amb una família» forma part de la noció de vida privada i familiar, sens perjudici, d'altra banda, de l'interès que l'Estat i la societat puguin tenir a regular l'ús dels noms (vegeu, en aquest sentit, a més de les sentències que es comentaran específicament en aquest epígraf, les sentències de 22 de febrer de 1994, *Burghartz c. Suïssa*; de 25 de novembre de 1994, *Stjerna c. Finlàndia*, FJ 37; de 24 d'octubre de 1996, *Guillom c. França*, FJ 21 i 22; o de 6 de setembre de 2007, *Jobansson c. Finlàndia*, FJ 28). Això suposa, per tant, que el «dret al nom» entra dins l'àmbit d'aplicació del Conveni.

No obstant això, cal assenyalar que no totes les decisions del Tribunal relatives al «dret al nom» estan relacionades, realment, amb qüestions de llengua *strictu sensu*. En la majoria de casos, al contrari, ens trobem davant de controvèrsies relatives a la igualtat entre els dos progenitors (si pot, o ha de prevaler un dels dos cognoms —el de l'home—, si es pot o no escollir en primer lloc el cognom de la mare com a nom familiar, etc.)⁷ o a l'elecció, per part dels pares, d'un determinat nom per al seu fill. Decisió aquesta que, en la mesura en què consisteix en una decisió íntima i afectiva d'aquells, forma part de la seva esfera privada, malgrat que, en ocasions, el nom escollit pugui ser legítimament rebutjat per les autoritats nacionals competents si consideren que és perjudi-

---

equitativo», a Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, p. 251.

7. Aquests són els casos, per exemple, de les sentències de 22 de febrer de 1954, *Burghartz c. Suïssa* o les decisions d'inadmissió de 6 de desembre de 2001, *Petersen c. Alemanya*, de 27 de desembre de 2001, *GMB i K.M. c. Suïssa*, o de 27 d'abril de 2000, *Bijleveld c. Holanda*.

cial per a l'interès del menor.⁸ En aquest sentit, doncs, en els casos mencionats, l'admissió o no d'un determinat nom segons la normativa interna de l'Estat membre no està determinada per raons lingüístiques sinó per motius de protecció del menor.

Només en unes poques decisions relacionades amb el dret al nom emergeixen veritables problemes lingüístics. En aquests (pocs) casos el TEDH utilitza com a argument la defensa o promoció d'una determinada llengua per a justificar una determinada normativa nacional en matèria d'admissibilitat o no de certs noms al Registre civil i als documents oficials (passaports o documents acreditatius d'identitat).

La llengua finlandesa

En la sentència de 6 de desembre de 2007, *Jobansson c. Finlàndia*, els demandants són un matrimoni finlandès que volia posar al seu fill el nom d'*Axl Mick*. L'autoritat registral finlandesa encarregada de les inscripcions, però, va rebutjar la sol·licitud entenent que el nom escollit era contrari a la normativa finlandesa.

Els pares van impugnar-ne la decisió, al·legant que es tractava d'un nom comú en països com Dinamarca, Noruega o els Estats Units, que era pronunciable en finlandès i que no era incompatible amb la normativa nacional en matèria de noms propis. Afegien, també, que hi havia almenys tres persones amb el mateix nom que sí que estaven registrades. Totes les instàncies judicials van desestimar la demanda, en entendre que segons la *Names Act* únicament es podia acceptar un nom d'aquest tipus si el nen tenia alguna relació amb un país estranger sobre la base de la nacionalitat o les relacions familiars (circumstàncies que no es donaven en aquest cas).

Finalment, el matrimoni va recórrer davant del TEDH al·legant una vulneració del dret a la vida privada i familiar. Consideraven que les autoritats públiques no havien justificat els motius pels quals en altres ocasions sí que havien permès el registre de persones amb el mateix nom, i entenien també que hi havia una discriminació respecte dels ciutadans finlandesos, ja que a les persones amb vincles a l'estranger se'ls permetia inscriure's amb noms que no estaven permesos als ciutadans finlandesos (FJ 19-22).

---

8. Aquestes qüestions es plantejaren en casos com les sentències de 24 d'octubre de 1996, *Guillom c. França* (FJ 27) o de 6 de setembre de 2007, *Jobansson c. Finlàndia*, (FJ 38 i 39). Vegeu també la Decisió d'inadmissió de 2 de juliol de 1997, *Salonen c. Finlàndia*.

Per la seva banda, el Govern considerava que no hi havia cap interferència amb els drets dels demandants continguts a l'article 8. Argumentava que els pares podien haver acceptat el nom *Axel* i utilitzar *Axl* en el cercle familiar, per la qual cosa no es podia parlar d'un perjudici significatiu, ja que únicament es tractava d'una lletra diferent. El Govern basava la pràctica en matèria de noms propis en motius històrics, lingüístics i identitaris del país: una determinada política en aquest sentit era especialment rellevant en el cas d'un petit país com Finlàndia, amb una petita àrea lingüística, on els esforços per a mantenir, en relació amb els noms propis, una pràctica lingüística pròpia i diferenciada estaven especialment justificats (FJ 22-23).

El TEDH, continuant amb la seva jurisprudència, admet que l'elecció del nom d'un nen pels seus pares entra dins de l'esfera privada i, per tant, dins del dret a la vida familiar i privada. En aquest cas, el tribunal analitza si la llei finlandesa sobre inscripció de noms ha fet una ponderació adequada dels diferents interessos. Òbviament, i això ho deixa ben clar el tribunal, la seva tasca no consisteix a determinar quina és la política més adequada per a la regulació dels noms propis a Finlàndia; més aviat ha de centrar-se en determinar si en el cas concret, el rebuig de les autoritats públiques d'inscriure un cert nom escollit per uns certs pares suposa una vulneració del dret garantit a l'article 8 CEDH (FJ 31).

Així, d'una banda, el tribunal accepta que és possible establir restriccions a l'elecció dels noms de les persones i que aquestes limitacions poden estar justificades (per l'interès del menor, de la societat). Com ja s'ha dit, el Govern al·legava que l'objectiu perseguit amb aquella restricció era, a banda de la protecció del menor, garantir i preservar una certa pràctica de noms propis diferenciada en un petit país com Finlàndia. I, en aquest sentit, el tribunal va reconèixer que les mesures tendents a la protecció d'un determinat idioma (incloent la preservació d'una certa pràctica nacional en matèria de noms propis) constitueixen un objectiu legítim, per a la qual cosa l'Estat té, en principi, un important marge d'apreciació (FJ 36).

Per a determinar si aquesta finalitat legítima era necessària en una societat democràtica, el tribunal posa de relleu una sèrie d'elements: que el nom *Axl* no diferia excessivament d'altres noms comuns a Finlàndia; que no era un nom ridícul ni perjudicial per al menor; que podia pronunciar-se en finlandès i que només afegint una «e» seria registrable segons les autoritats finlandeses. Igualment, crida l'atenció sobre el fet que tres persones tenien aquest mateix nom a Finlàndia, així com també que després del naixement del nen, altres dues persones s'havien inscrit amb idèntic nom (sent nacionals finlandeses). A més, el

TEDH entén que el Govern no havia aconseguit provar que la inscripció del nom *Axl* tingués alguna conseqüència negativa en la preservació de la identitat cultural i lingüística del país. Tenint en compte aquestes consideracions, el tribunal arriba a la conclusió que l'Estat finlandès havia extralimitat el seu marge d'apreciació declarant, doncs, una vulneració de l'article 8 CEDH (FJ 38, 39).

La llengua letona

En segon lloc, trobem també una sèrie de decisions d'inadmissió del tribunal, totes elles relatives a Letònia,⁹ en les quals la controvèrsia plantejada gira entorn a la transcripció fonètica de noms propis i cognoms des d'una llengua estrangera (alemany, ucraïnès, rus) a la llengua letona.

En el primer dels casos plantejats, Decisió d'inadmissió de 8 de novembre de 2001, *Siskina i Siskins v. Letònia*, els demandants eren una mare i el seu fill, d'origen rus, que tenien la condició de «no ciutadans» i «residents permanents» a Letònia. Quan l'any 1998 les autoritats de Letònia van expedir els seus passaports, on constava, a la pàgina principal, els cognoms *Šiskina* i *Šiskins*, mentre a la part baixa de la mateixa pàgina (l'anomenada zona de lectura automàtica, composta per una seqüència ininterrompuda de xifres i símbols) hi constava el cognom, però sense el signe diacrític.

Els demandants van considerar que aquesta forma d'escriure el nom atemptava contra el seu honor i la seva dignitat i es van negar a retirar el passaport. En concret, al·legaven que la substitució de la grafia *Š* per *S* constituïa una distorsió humiliant del seu nom.¹⁰

---

9. El fet que Letònia sigui, dels tres països bàltics, el que presenta una major diversitat des del punt de vista ètnic i lingüístic podria explicar que els casos arribats al TEDH siguin sobretot letons. Penseu que, encara avui, pràcticament un 40% de la població de Letònia és ètnicament no letona.

Una valoració justificativa de la política lingüística letona, però crítica també amb algun dels seus aspectes, la fa Giovanni POGGESCHI, *I diritti linguistici Un'analisi comparata*, cit., pp. 106-110. Una primera visió —que s'ha d'acollir amb reserves però— sobre els problemes lingüístics (i nacionals) als Països Bàltics es podia trobar ja l'any 1995 de la mà d'Ina DRUVIETE, «Política del llenguatge y derechos humanos lingüísticos en los países Bálticos», *Alteridades*, 1995, 5 (10), pp. 105-120, reputada filòloga de la llengua letona i també destacada figura política del país i Ministra d'Educació i Ciència entre el 2004 i el 2006. Més recentment —i incorporant la comparació amb la República Federal d'Alemanya— vegeu també Guy BEAUCAMP/Klaus MESSERSCHMIDT, «Minderheitenschutz in den baltischen Staaten und in der Bundesrepublik Deutschland - ein Rechtsvergleich im Überblick», *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 2003 (63), pp. 779-799.

10. Tenint en compte que si s'utilitzava la lletra amb signe diacrític la paraula equivalia a un substantiu d'origen rus que significava «pi», mentre que sense el signe diacrític l'arrel del cognom adquireix el sentit de «mamella».

Els demandants van interposar una demanda davant dels òrgans judicials nacionals, els quals van acollir la seva petició entenent que, efectivament, l'escriptura *Siskins* i *Siskina* no es corresponia amb el veritable nom dels demandants; nom que s'hauria d'haver escrit *Shiskin* i *Shiskina* a efectes de la part de lectura automàtica del passaport. En conseqüència, ordenen a l'autoritat administrativa l'expedició de nous passaports. Aquesta autoritat, però, va al·legar que la normativa de l'Organització Internacional d'Aviació Civil prohibeix utilitzar signes diacrítics en la part de lectura automàtica i exigeix, també, que el nombre de lletres del cognom a la part principal del passaport i a la part de lectura automàtica sigui exactament el mateix. Per tant, si a la part de lectura automàtica es feia constar *Shiskin* i *Shiskina*, s'estava afegint una lletra, i la conseqüència seria que el passaport seria invalidat a la frontera i el seu titular no podria sortir a l'estranger. Per això, les autoritats administratives van considerar impossible l'execució de la sentència i el mateix va entendre, finalment, el Tribunal Suprem, considerant que era tècnicament impossible donar compliment a la sentència, (atès que, efectivament, la part de lectura automàtica del passaport l'ha de llegir una màquina sense intervenció humana) i anul·lant l'ordre d'execució.

Els demandants, davant d'aquesta situació, invoquen l'article 8 CEDH entenent que s'ha produït una vulneració del seu dret a la vida privada i familiar, ja que la forma en què l'Administració ha transcrit els seus cognoms atempta contra l'honor i la dignitat.¹¹

El tribunal constata que a la pàgina principal de cadascun dels passaports en qüestió, sota el títol «nom», estan escrits els cognoms del demandants i ho estan en la forma i grafia correctes. Pel que fa a la redacció del nom a la zona de lectura automàtica, es tracta d'un conjunt de línies, lletres i xifres adaptat a les normes de l'Organització Internacional de l'Aviació Civil i preparat especialment perquè puguin ser reconegudes per les màquines; és a dir, té com a objectiu la identificació automàtica de les persones en el control de fronteres. És, doncs, una part del passaport exclusivament tècnica i no destinada a una lectura visual. Partint d'aquesta base, doncs, el TEDH conclou que la forma en què el cognom de les persones aparegui en aquesta part del passaport no afecta la integritat del nom de la persona. Rebutja així que es pugui haver produït, en aquest cas concret, cap vulneració del dret a la vida privada dels

---

11. A més, el fet de no tenir passaport (ja que es negava a retirar-lo pel seu contingut humiliant) els impedeix viatjar a l'estranger i accedir a determinats serveis (a Letònia el passaport constitueix, també, un document d'identitat utilitzat i demanat amb certa freqüència en l'àmbit intern).

demandants i rebutja, en tant que manifestament infundada, la seva demanda, en aplicació de l'article 35 del Conveni.

En el cas següent, Decisió d'inadmissió de 7 de desembre de 2004, *Mentzen, alias Mencena c. Letònia*, la demandant era una nacional de Letònia que, en casar-se amb un nacional alemany, adopta el nom del seu marit (*Mentzen*). En el moment en què ha de sol·licitar a les autoritats letones l'expedició d'un nou passaport ja amb el cognom del seu marit, obté un passaport on en lloc de *Mentzen* hi constava *Mencena*.

Les autoritats letones van justificar la decisió en el fet que la normativa nacional determina que tots els noms i cognoms continguts en documents oficials han de reproduir-se d'acord amb les normes ortogràfiques i gramaticals de la llengua letona i de la forma més semblant possible a la seva pronunciació en la llengua original. Conseqüentment, la grafia «tz» va ser substituïda per «c», que és la que en llengua letona té el mateix so. A més, seguint també les normes ortogràfiques i gramaticals, es va afegir la terminació *-a*, que marca el nominatiu singular femení. Tot i això, la mateixa normativa permet que en una altra pàgina del passaport qualsevol persona que vulgui, hi pugui fer constar específicament el nom original, en aquest cas, *Mentzen*.

La senyora *Mentzen* va interposar un recurs administratiu, al·legant la vulneració del seu dret a la vida privada i familiar, garantit a l'article 8 CEDH i a la Constitució de Letònia. Entre altres motius, posava de relleu que amb aquest nou passaport, ella i el seu marit tenien en els documents d'identitat noms diferents, la qual cosa complicava la seva identificació com a membres de la mateixa família. Considerava que la distorsió de la forma escrita del seu nom de casada constituïa una interferència injustificada i desproporcionada en el seu dret a la vida privada i familiar.

Ni el recurs administratiu ni tampoc els posteriors recursos judicials van prosperar. Els jutges van considerar que el cognom havia estat transcrit en la forma correcta segons la normativa i que, en cas que es pogués considerar una ingerència en els drets de la demandant, aquesta ingerència estava en tot cas justificada amb el clar objectiu de protegir la llengua letona, que des dels seus orígens s'ha caracteritzat, entre d'altres, per dos elements: la declinació dels noms propis —que feia necessària la introducció d'una *a* al final del cognom de la senyora *Mentzen*—, i la transcripció dels noms estrangers al letó utilitzant les normes fonètiques d'aquest idioma.

El Govern, certament, reconeixia que la regulació dels noms en letó suposava

una ingerència en el dret a la vida privada i familiar, però entenia que aquesta ingerència estava prevista a la llei i que era, també, necessària en una societat democràtica. Així, el Govern posava de relleu la necessitat de consolidar la utilització del letó en la vida pública, destacant la seva importància per tal de mantenir la identitat de la nació i garantir el funcionament i la unitat de l'Estat, evitant els riscos d'extinció.¹² El Govern destacava, també, el fet que durant cinquanta anys el règim soviètic havia impedit un reconeixement oficial del letó, de manera que només gràcies a la voluntat del poble de Letònia l'idioma s'havia mantingut i havia sobreviscut.

Sense posar en dubte l'aplicabilitat de l'article 8 CEDH, el tribunal entra a analitzar si estem davant d'una interferència en els drets garantits per aquest article. Així, considera que en el present cas no s'està davant d'un canvi forçat de cognom sinó davant d'una regulació de l'ús d'un nom, atès que en transcriure el cognom *Mentzen* per *Mencena*, les autoritats de Letònia estaven aplicant la normativa existent en aquell moment en relació amb cognoms estrangers, normativa que tenia un doble objectiu: compassar al màxim possible la forma escrita i la pronúncia d'un mateix cognom i adaptar-lo a les particularitats de la gramàtica letona.

Tot i això, el tribunal considera que sí que es tracta d'una interferència en el dret de l'article 8 CEDH. En aquest sentit, considera que la diferència visual entre *Mentzen* i *Mencena* és prou significativa com per a fer dubtar que s'estigui realment davant d'un mateix nom. El tribunal admet, doncs, que com a conseqüència d'aquesta regulació es puguin ocasionar problemes a la demandant en la seva vida social i professional, ja que es veurà, amb certa freqüència, obligada a donar explicacions addicionals sobre les discrepàncies entre *Mentzen* i *Mencena*.

Per a determinar si la protecció d'una llengua nacional es pot considerar una finalitat legítima (el TEDH admet sense problemes que està prevista per la llei), el TEDH comença a analitzar si l'article 8 conté alguna referència, explí-

---

12. Aquesta afirmació del Govern de Letònia és ben representativa de la regulació lingüística de molts països de l'Europa central i oriental un cop desintegrada l'URSS: polítiques lingüístiques que es caracteritzen per un esperit defensiu que emfatitza el paper de la nació majoritària, la qual s'erigeix —i així consta en els preàmbuls d'algunes constitucions— com l'únic fonament legítimant en la construcció de l'Estat, més enllà del reconeixement de les minories nacionals, que són vistes com un complement excepcional respecte de l'idea nacionalista dominant. Vegeu Giovanni POGGESCHI, *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, cit., p. 96. També crítics amb aquesta política lingüística Guy BEAUCAMP/Klaus MESSERSCHMIDT, «Minderheitenschutz in den baltischen Staaten...», cit., p. 793, els quals parlen d'una veritable vulneració del «dret al propi nom» per part de l'Estat letó en relació amb els casos *Mentzen* i *Kubarec*.

cita o implícita, al respecte. El punt de partida del tribunal és l'afirmació segons la qual la protecció d'una llengua nacional no apareix expressament mencionada a l'article 8. De fet, amb l'excepció dels articles 5.2 i 6.3. lletres a) i e), el Conveni *per se* no garanteix el dret a utilitzar un particular idioma en les relacions amb les autoritats públiques ni tampoc el dret a rebre informació en l'idioma de la pròpia elecció. En conseqüència, cada Estat té llibertat per a regular l'ús dels seus idiomes oficials en els documents d'identificació.

El tribunal posa de relleu que la majoria dels estats membres han escollit un o diversos idiomes als quals donar estatus de llengua oficial, cosa que normalment han plasmat en les respectives constitucions. Així, a cada Estat, l'idioma oficial constitueix, per a ell, un dels valors constitucionals essencials, com el territori nacional, l'estructura organitzativa de l'Estat o la bandera nacional. El tribunal recorda, en aquest sentit, l'argumentació del Govern sobre les dificultats patides per la llengua letona durant el règim soviètic. Els jutges entenen que no els correspon a ells, sinó principalment als jutges i autoritats nacionals, apreciar la necessitat d'interferir en un àrea tan especial i sensible com és la de la llengua oficial.¹³ Vist així, el TEDH entén que únicament està legitimat per a intervenir-hi si la mesura es pot catalogar com a arbitrària, cosa que no creu que es produeixi en el present cas. Per tot això, admet la legitimitat de la finalitat perseguida.

Finalment, en relació amb la proporcionalitat, el TEDH apunta l'ampli marge d'apreciació de què disposen els estats en l'àmbit que ens ocupa. Efectivament, el procés a través del qual es reconeixen noms i cognoms és un àmbit que reflecteix una gran diversitat entre els estats que formen part del Consell d'Europa, atès que entren en joc factors de tipus històric, lingüístic, religiós i cultural, per la qual cosa és molt difícil sinó impossible trobar-ne un comú denominador. Òbviament, això fa que el marge d'apreciació de què disposen els estats sigui particularment ampli.

El mateix passa amb els noms i cognoms d'origen estranger que han de ser introduïts en documents oficials en un altre Estat. En aquests casos, les autoritats nacionals tenen l'obligació de transcriure en el document d'identitat o passaport el nom d'una persona d'un país amb un idioma que escriu el nom de forma diferent a l'idioma del país on el document s'ha d'expedir. En aquest

---

13. El TEDH recorda la sentència del Tribunal Constitucional letó de l'any 2001, que arriba a la conclusió que la situació de l'idioma en les relacions socials és encara fràgil i necessita una protecció addicional.

context, les diferències entre alfabet juguen un paper rellevant i el procés de transliteració es fa imprescindible.

És cert, diu el TEDH, que la majoria dels estats que utilitzen un alfabet llatí han optat per la simple reproducció literal del nom, tal com s'escriu en l'idioma d'origen, fins i tot si les diferències fonètiques vinculades a certs caràcters en els dos idiomes poden donar lloc a problemes i malentesos en la pronunciació. Letònia, per contra, ha optat per un sistema on els noms estrangers estan sotmesos a una transcripció fonètica fins i tot si la llengua d'origen té alfabet llatí.

El TEDH, tot i admetre que el sistema letó és quasi únic, considera també que això no és motiu suficient per entendre que hi ha una vulneració del Conveni: que un sistema es trobi pràcticament en una situació d'aïllament no significa, automàticament, que sigui contrari al Conveni, especialment en una matèria tan sensible i fortament vinculada amb les tradicions culturals i històriques de cada societat. A més, el tribunal recorda que la seva tasca no consisteix a enjudiciar en abstracte un sistema sinó a examinar els aspectes plantejats en el cas concret, concentrant-se en determinar si la forma en què les autoritats públiques letones van adaptar el cognom de la demandant va vulnerar el seu dret garantit a l'article 8.

En aquest sentit, el TEDH admet els problemes que la transcripció suposava per a la senyora Mentzen. No obstant això, destaca que aquests problemes no derivaven de la forma escrita (perquè donés lloc, per exemple, a una paraula vulgar o ridícula) sinó més aviat per la diferència entre les dues versions. Aquestes dificultats, però, no suposaven una interferència desproporcionada en la seva vida privada i familiar: de l'expedient no es desprenia que hagués experimentat dificultats en els seus drets polítics, econòmics i socials, ni tampoc se li havia impedit entrar o sortir d'un país estranger, ni sola ni amb el seu marit, com a resultat de la diferència entre els dos noms.

En el darrer dels casos, Decisió d'inadmissió de 7 de desembre de 2004, *Kubarec alias Kubareca c. Letònia*, la demandant també era una «no ciutadana» i «resident permanent a Letònia» d'origen rus. L'any 1999 les autoritats letones li van expedir un passaport on, a la pàgina principal d'aquest, hi constava el cognom de la demandant escrit com *Kubareca*, és a dir, havent-se afegit una *-a* final, que en llengua letona —segons s'ha dit— marca la terminació flexible pròpia del nominatiu singular femení.

La demandant, però, considerà que amb aquesta actuació les autoritats letones havien modificat el seu nom, per la qual cosa rebutjà retirar el passaport. En

opinió seva, el seu nom no havia de veure's modificat amb l'afegitó de la lletra *-a*, atès que es tractava d'un cognom d'origen ucraïnès que ni en ucraïnès ni en rus tenia terminació. La imposició d'una terminació *-a* implicava, en opinió seva, una «letonització forçosa» i s'emmarcava en una «política lingüística agressiva i discriminatòria» per part de les autoritats letones enfront d'una minoria, la russa, a la qual ella pertanyia. Al·legava, doncs, que s'havia produït una ingerència injustificada i desproporcionada en el seu dret a la vida privada garantit al Conveni, així com una vulneració del seu dret a preservar i desenvolupar el seu patrimoni lingüístic, cultural i ètnic en tant que membre d'una minoria nacional (que gaudia de protecció constitucional segons l'article 114 de la Constitució). Cap motiu justificava l'afegit en llengua letona, de manera que amb la inclusió de la *-a* s'havia produït una distorsió del seu nom i, per tant, un canvi de nom. Reclamava, per tot això, que les autoritats competents li expedissin un passaport on constés el seu nom transcrit en caràcters llatins com *Kubarec* i no *Kubareca*.

Tant les autoritats administratives com els òrgans judicials van rebutjar posteriorment la petició de la demandant. En tots els casos es va afirmar que, segons la normativa letona, els passaports de les persones «no ciutadanes i residents de forma permanent» s'havien d'expedir en llengua letona i seguint les regles de gramàtica i ortografia letones. No obstant això, la mateixa normativa donava la possibilitat de fer constar en una part del passaport («observacions especials») la grafia originària del cognom, cosa que a més es podia fer tant en caràcters ciríl·lics com llatins. Segons l'Estat letó, el cognom de la demandant havia estat reproduït en estricta conformitat amb la normativa en matèria de transcripció de noms en llengua letona. Normativa que establia clarament que, en aquest idioma, els noms propis de les persones havien de seguir les mateixes regles que els altres substantius i, consegüentment, declinar-se. Per tot això, el fet d'afegir una *-a* final a un substantiu femení —encara que fos nom propi— no suposava un canvi forçat de nom sinó, simplement, el compliment de les normes gramaticals i ortogràfiques del letó.

El Govern acceptava que la introducció d'una terminació en el cognom pogués entendre's com una ingerència, però considerava que, en tot cas, estava prevista a la llei i perseguia una finalitat legítima: la necessitat de reforçar l'ús de la llengua letona en la vida pública per tal de mantenir la identitat de la nació, garantir el funcionament de l'Estat i excloure el risc de la seva extinció en el futur.¹⁴ El fet que en llengua letona tots els substantius es declinin és un

14. Igual que en el cas *Mentzen*, el Govern posava èmfasi en el fet que durant el règim soviètic només la voluntat del poble de Letònia de mantenir l'ús del seu idioma va permetre la seva supervivència.

dels trets fonamentals i originaris de la llengua. Per tant, permetre la inscripció del cognom sense *-a* suposaria deformar la llengua i contrariar els principis fonètics i gramaticals del letó.

Com en altres ocasions, el TEDH accepta clarament que les qüestions relatives a noms i cognoms entren naturalment dins de l'esfera de l'article 8. En aquest cas concret, el tribunal considera que l'afegit d'una *-a* al final del cognom no suposa un canvi forçat en el cognom sinó simplement una reglamentació del seu ús. No obstant això, tenint en compte que aquesta adaptació gramatical del nom opera en detriment de la seva ortografia originària, pot constituir una ingerència en l'exercici del seu dret a la vida familiar i privada de l'article 8.

A partir d'aquí les consideracions del tribunal són pràcticament idèntiques a les de la decisió d'inadmissibilitat *Menzen alias Mencena*: s'analitza la finalitat perseguida i la seva legitimitat (la necessitat de preservar la integritat del sistema gramatical i les tradicions ortogràfiques del letó, idioma oficial de l'Estat), i s'aprecia l'ampli marge d'apreciació de què disposa l'Estat per a regular l'ús de la seva llengua oficial en els documents d'identitat, amb l'única limitació de respectar els drets garantits al Conveni. El tribunal recorda, novament, que és una tasca dels jutges nacionals apreciar la necessitat o no d'interferir en un àrea tan sensible com la lingüística, havent d'intervenir-hi únicament si la mesura és arbitrària, circumstància que no es dóna en aquest cas.

El tribunal observa que la diferència entre la grafia inicial del cognom (*Kubarec*) i la grafia adaptada (*Kuhareca*) és mínima; també que de l'expedient no es dedueix que aquesta diferència hagi suposat cap obstacle a l'hora de la identificació de la demandant. El TEDH considera que la demandant no ha patit «una letonització forçosa» del seu nom, ni s'ha vist forçada a adoptar un cognom letó, sinó que ha hagut, simplement, d'acceptar l'afegit d'una terminació que indica el cas i el gènere de la paraula. El tribunal no considera que es tracti d'una mesura arbitrària ni desproporcionada, i més quan al passaport és possible fer-hi constar, a la pàgina immediatament següent a la principal (on consta el nom transcrit al letó), la versió original del nom.

La llengua ucraïnesa

En relació amb la llengua ucraïnesa trobem un únic cas que té, però, considerable importància.¹⁵ En la Sentència de 31 de març de 2008, *Bulgakov c. Ucraï-*

15. La situació lingüística a Ucraïna és especialment complexa i potencialment generadora de con-

na, el demandant és un nacional d'Ucraïna nascut a Simferopol (República de Crimea) d'origen rus. L'any 1997 va demanar un document d'identitat, que li va ser expedit per l'Administració ucraïnesa. En aquest document, el nom i el patronímic apareixien en la seva forma ucraïnesa a la pàgina principal, mentre a la pàgina següent apareixia el nom complet escrit en la seva forma original russa.

Un parell d'anys més tard va demanar, també, un nou passaport. En la primera pàgina apareixia el seu nom en ucraïnès i en anglès. En aquest moment (per tant, només en relació amb el passaport i no amb el document d'identitat que havia demanat i obtingut dos anys abans) el demandant considera que s'ha procedit a la «ucraïnització forçosa» del nom, ja que en la versió ucraïnesa hauria d'aparèixer el seu nom transliterat des del rus, però no la forma ucraïnesa del nom.¹⁶

El recurs administratiu que interposa al·legant una vulneració del dret a la integritat del seu nom és rebutjat, com també ho seran els posteriors recursos davant dels tribunals, els quals van entendre que, d'acord amb la normativa vigent, als passaports els noms han de figurar en ucraïnès i en anglès,¹⁷ sens perjudici que, en pàgines posteriors del passaport, pogués constar-hi —com de fet hi constava— el nom en la seva versió russa. Això significava que, pel que feia a la part ucraïnesa del document, el nom havia de figurar en la seva versió ucraïnesa.

---

flites, tenint en compte que en aquest país, amb una independència adquirida fa escassament dues dècades, hi conviuen dos moviments marcadament oposats: d'una banda, una part de la població que parla fonamentalment ucraïnès i és filoeuropea, concentrada a l'oest del país (zona que antigament pertanyia a l'Imperi Austrohongarès, coneguda com Galizia i capital a Lviv —Lemberg en el seu nom alemany). De l'altra, la zona sud i est, de tendència russòfila i inclinada a privilegiar els lligams amb la veïna Federació russa. La divisió lingüística del país reflecteix, de fet, una profunda divisió que és fonamentalment política i que respon al tipus d'Estat que Samuel HUNTINGTON va denominar «país estripat». Vegeu Samuel HUNTINGTON, *El cboque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*, Paidós, Barcelona, 1997, pp. 197-200. De forma introductòria, sobre la història lingüística del país, els grups etnolingüístics majoritaris i les polítiques lingüístiques adoptades des de la seva independència vegeu Iryna KLADIY, «La situación lingüística en Ucrania», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 28, desembre de 1997, pp. 187-198 i, sobretot, el recent treball de Iryna ULASIUK, «The language issue in the evolution of Ukrainian constitutionalism», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 54, 2010, pp. 135-165.

16. Posant un exemple: una cosa és transcriure Jiří (nom txec equivalent a Jordi) com Jiri, atès que en català no existeix la grafia ř (independentment de la seva pronúncia, que clarament seria ben diferent de l'original, ja que en txec la «j» sona de manera similar a una «i»), i una altra ben diferent seria escriure Jordi, que és la versió catalana de Jiří.

17. A més, també van posar de relleu la necessitat que una mateixa persona tingués el seu nom escrit de forma idèntica al document d'identitat i al passaport (el demandant només va impugnar el nom tal com constava al passaport, no al document d'identitat, que s'havia expedit alguns anys enrere).

El demandant, per contra, entenia que una cosa era la mera transcripció del nom del rus al ucraïnès (és a dir, de l'alfabet rus a l'alfabet ucraïnès), i una de ben diferent, la substitució del seu nom pel seu equivalent en ucraïnès. Entre altres qüestions, al·legava que pertanyia a la minoria russa i que, en conseqüència, tenia dret —atenent a la Llei de protecció de les minories nacionals—¹⁸ a utilitzar la forma original russa del seu nom. Les autoritats, en expedir el pasaport, podien transcriure el seu nom a l'alfabet ucraïnès, però res més.

El demandant va al·legar davant del TEDH una vulneració del seu dret a la vida familiar i privada, ja que la utilització de la versió ucraïnesa del seu nom —en comptes de la mera transcripció a l'alfabet ucraïnès— derivava en un so absolutament diferent que generava una sèrie de dificultats, especialment a Crimea, de majoria russoparlant.

El Govern (FJ 37-38), per la seva banda, va al·legar, entre altres qüestions, que el demandant tenia a la seva disposició un procediment especial que li permetia canviar el nom; en efecte, segons Decisió del Consell de Ministres del 27 de març de 1993, qualsevol ciutadà ucraïnès podia sol·licitar un canvi total o parcial de nom presentant una sèrie de documents i pagant una mínima quantitat en concepte de taxa. Era un procediment d'uns tres mesos de duració, durant el qual les autoritats competents havien de comprovar els documents presentats i els arxius existents en relació amb la identitat de la persona. D'altra banda, el Govern també entenia que es tractava, en tot cas, d'una interferència prevista a la llei i que perseguia una finalitat legítima, afirmant, a més, que la «ucraïnització» dels noms propis era una pràctica estable i habitual en tota la família lingüística dels «eslaus orientals» (Bielorússia i Rússia).

Com a punt de partida, el TEDH comença fent referència a la seva anterior jurisprudència (FJ 43-44), concretament a les decisions d'inadmissió dictades en les demandes plantejades per ciutadans letons, on es discutia l'afegit de la terminació *-a* o la transcripció d'un cognom estranger a l'alfabet letó seguint les regles gramaticals letones (*vid. supra*). El tribunal entén que en el cas *Bulgakov*, però, es planteja una situació diferent. En efecte, mentre en els casos *Mentzen* i *Kubarec* es tractava de simples transcripcions on —si bé adaptat a l'idioma del país d'acolliment— el nom propi manté el seu so estranger, únic en la llengua d'origen (FJ 46), en el cas *Bulgakov* es va més enllà de la mera transliteració o adaptació gramatical. Així, els noms no només són transcrits a

18. En relació amb el nou marc constitucional ucraïnès i la protecció de les minories, vegeu Iryna ULASIUK, «The language issue in the evolution of Ukrainian constitutionalism», *cit.* pp. 148-157.

l'ucraïnès sinó que també incorporen la seva versió històrica i etimològica, de manera que la versió ucraïnesa difereix substancialment de la russa.

És cert que aquest procés té lloc en totes les llengües que pertanyen al grup eslau oriental, sense distinció, de manera que en la versió ucraïnesa el nom adopta la forma d'aquest idioma, i en la versió russa, la de la llengua russa (FJ 47). No obstant això, el tribunal observa que a Ucraïna la versió ucraïnesa ha esdevingut la principal i la que apareix en la majoria dels documents oficials, en bona mesura perquè l'ucraïnès és l'idioma oficial a tot l'Estat (el rus ho és per a una de les minories del país, la russa).

El tribunal admet que es tracta d'un sistema únic a Europa, però considera que aquest fet, per si sol, no és indicatiu d'una vulneració dels drets del Conveni. El tribunal, en aquest cas concret, no observa a l'expedient cap indicatiu que determini que la «ucraïnització» com a tal és incompatible amb les exigències de l'article 8, tenint present que una persona pertanyent a una minoria nacional té la possibilitat de revertir el seu nom a la forma original mitjançant un procediment establert normativament (FJ 48).

El tribunal observa que el demandant ha utilitzat durant un cert temps el «nom ucraïnitzat» (recordeu que va utilitzar, durant dos anys, un document d'identitat amb la versió ucraïnesa del nom sense presentar recurs). Doncs bé, si en un determinat moment, per la raó que sigui, aquesta persona desitja tornar al seu nom original, cal esbrinar si té a la seva disposició algun mitjà que li permeti revertir la situació (FJ 50). Com ja s'ha dit, en l'ordenament jurídic ucraïnès existeix un procediment que, a ulls del tribunal, no sembla especialment oneros ni complicat (FJ 53). Una restricció d'aquest tipus, doncs, sembla perfectament justificable sobre la base de l'article 8 CEDH, especialment considerant que, si es vol modificar el nom d'una persona, és necessari establir un pont entre «la forma vella» i la «forma nova» per tal d'evitar dissociacions —ni que siguin temporals— entre la persona i els seus documents oficials. Aquest pont estava constituït pel procediment específic al qual ens hem referit (FJ 51), motiu pel qual el TEDH rebutja una vulneració dels drets recollits a l'article 8.

En definitiva, és necessari posar de relleu que, amb l'excepció de la sentència finlandesa, tots els altres casos fan referència a països de l'antiga Unió Soviètica que tenen importants problemes lingüístics interns, per la presència, dins del territori nacional, d'importantes minories ètniques i lingüístiques —fonamentalment, una significativa minoria russa—. Si bé és cert que en aquells

estats que al llarg dels darrers anys s'han anat incorporant a la Unió Europea, el problema lingüístic —o, més concretament, el problema de la protecció de les minories lingüístiques— sembla almenys parcialment desactivat, no es pot dir el mateix d'altres països de l'antiga URSS, com és el cas que acabem de tractar —Ucraïna— ni tampoc d'alguns dels països balcànics hereus de l'antiga Iugoslàvia (és el cas, per exemple, de Croàcia o Macedònia) on la regulació de les llengües forma part dels aspectes més rellevants de la gestió de la convivència interètnica.¹⁹

D. Llengua i llibertat d'expressió (article 10)

En una única sentència, la de 16 d'octubre de 2008, *Kburshi Mustafa i Tarzibachi c. Suècia*, el TEDH ha vinculat les qüestions lingüístiques amb el dret a la llibertat d'expressió, contingut a l'article 10, en la seva vessant de «brebre o de comunicar informacions o idees sense que pugui haver-hi ingerència d'autoritats públiques i sense consideració de fronteres».

Els demandants, una parella d'origen iraquiana resident a Suècia, tenien llogat un pis en un dels suburbis de la ciutat d'Estocolm. Tant el contracte de lloguer com les normes de funcionament de la comunitat de veïns prohibien la instal·lació d'instruments i artefactes externs a l'edifici, entre aquests, antenes parabòliques. Els demandants, però, van tenir instal·lada una antena parabòlica a la façana de l'edifici, a prop d'una de les finestres del seu pis, sense cap problema o advertència, fins que l'edifici va canviar de propietari. Llavors, van rebre un requeriment per tal que retiressin l'antena i, atès que no ho van fer, posteriorment van rebre notificació de l'extinció del contracte.

La principal alegació del propietari girava entorn del fet que la instal·lació d'aquest tipus d'elements posava en perill les condicions de seguretat i sanitàries de l'edifici (de les quals ell era el responsable), a més de vulnerar les normes d'ordre i bones pràctiques de la comunitat. Per aquest motiu, va requerir els demandants perquè retiressin l'antena i, en no fer-ho, va optar per la rescissió del contracte.

Per la seva banda, les alegacions dels demandants es van centrar en el fet que mitjançant l'antena parabòlica podien rebre programes de televisió en el seu

---

19. Giovanni POGGESCHI, *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, cit., pp. 117-126. Aquest autor posa de relleu, però, que en el cas de l'antiga Iugoslàvia els problemes lingüístics ho són més per reflex del problema ètnic que per la seva pròpia entitat, atès que tant el bosnià, com el croata i el serbi són llengües pràcticament idèntiques, excepte per l'alfabet. Més complexa és la situació de Macedònia, a la qual l'autor dedica específicament algunes consideracions.

idioma matern —el farsi—, per la qual cosa estaven exercint el seu dret a rebre informació tal com estava protegit per la Constitució sueca i per l'article 10 del Conveni.

El litigi es va haver de resoldre davant dels tribunals, i els òrgans nacionals van entendre que el matrimoni iraquí havia incomplert les seves obligacions com a arrendataris, per la qual cosa era procedent la no continuació del contracte de lloguer. Davant d'aquesta sentència, el matrimoni va plantejar una demanda davant del TEDH.

El TEDH va declarar contrària al Conveni la rescissió del contracte de lloguer per haver implantat una antena parabòlica sense permís del propietari de l'immoble. Així, entén que (FJ 36-40 i 48-50): a) la decisió de l'òrgan judicial considerant ajustat a dret la rescissió del contracte equival a una interferència en els drets dels demandants derivats de l'article 10 del Conveni; b) aquesta interferència estava prescrita per la llei (el *Land Code* suec); c) tot i el marge d'apreciació que correspon a qualsevol Estat membre, la interferència en el dret dels demandants en aquest cas no era «necessària en una societat democràtica», de manera que l'Estat suec havia incomplert les seves obligacions positives de protecció de l'esmentat dret (particularment, perquè la valoració i ponderació que havia realitzat l'òrgan jurisdiccional nacional no complia els estàndards mínims de conformitat amb l'article 10 del Conveni). Per tant, el tribunal aprecià una vulneració del dret a la llibertat d'expressió, entenent com a part integrant del dret a rebre informació el tenir accés a informacions d'esdeveniments d'interès públic, emissions culturals i d'entreteniment «en la seva cultura i *llengua materna*» (FJ 44).²⁰

Segurament la part que més crida l'atenció del cas presentat és el fet que el tribunal dedueixi una vulneració d'un dret fonamental d'allò que en principi sembla una controvèrsia entre dos particulars: el propietari i els llogaters. De fet, en aquesta línia anava, precisament, una de les al·legacions del Govern suec, que posava en dubte l'admissibilitat de la demanda perquè no hi havia cap interferència derivada o que fos efecte d'una regulació o actuació del poder

---

20. La sentència afirma que els demandants pretenien rebre el senyal de programes de televisió en farsi o àrab provinents de la seva regió o país. Aquesta informació incloïa, per exemple, notícies socials i polítiques que podien ser d'especial interès per als demandants, en tant que immigrants iraquians. A més, advertia també que la llibertat a rebre informació no es limitava únicament a informes, reportatges o esdeveniments d'interès públic sinó que cobria també expressions culturals i de mer entreteniment. Aquest fet no havia de passar-se per alt, especialment en el cas d'una família d'immigrants amb tres fills petits, que probablement «desitjarien mantenir els vincles amb la cultura i l'idioma del seu país d'origen».

públic sinó que, en tot cas, la interferència hauria derivat de la interpretació feta per un tribunal suec sobre determinades obligacions contractuals entre dos privats i en el marc d'un litigi privat (FJ 26). Certament, i sense voler entrar en qüestions dogmàtiques que s'allunyarien de l'objecte d'aquest estudi, els fets plantejats en aquest cas s'apropen força a la figura coneguda com a *Drittwirkung* (drets fonamentals entre privats), de matriu germànica i una de les qüestions més complexes i discutides en l'actual teoria dels drets fonamentals.²¹

No obstant això, val a dir que el TEDH considera que la demanda sí que era admissible sobre la base que, si bé certament no li correspon a ell l'enjudiciament de disputes de naturalesa merament privada, la seva tasca de supervisió europea no es pot no exercir quan la interpretació d'un tribunal nacional en relació amb una actuació legal —sigui una disposició testamentària, un contracte privat, o una pràctica administrativa— sembli irraonable, arbitrària, discriminatòria, o inconsistent amb els principis generals de la Constitució (FJ 33). Així, en aquest cas, el tribunal entén que la responsabilitat de l'Estat suec —en el sentit de l'article 1 del Conveni— per qualsevol vulneració de l'article 10 CEDH pot entrar en joc, sobretot perquè els òrgans judicials nacionals no van limitar-se a aplicar el contracte de lloguer sinó també, de forma directa, certes lleis civils (FJ 34).

E. Llengua i dret a la instrucció (article 2 del protocol)

El dret a l'educació està reconegut a l'article 2 del Protocol Addicional, que determina que «no es pot refusar a ningú el dret a la instrucció» i que «l'Estat, en l'exercici de les funcions que assumeixi en l'àmbit de l'educació i l'ensenyament, ha de respectar el dret dels pares a assegurar aquesta educació i aquest ensenyament d'acord amb les seves conviccions religioses i filosòfiques».

Davant del Tribunal s'han plantejat dues qüestions on el dret a la instrucció es relacionava amb requisits lingüístics. D'una banda, la cabdal —i complexa— qüestió del règim lingüístic belga, resolta en la Sentència de 23 de juliol de 1968, *cas relatiu a certs aspectes del règim lingüístic belga*.

Sense necessitat d'entrar a analitzar detalladament el règim jurídic i lingüístic de l'ensenyament a Bèlgica, cal dir que la Llei de 14 de juliol de 1932 establia

---

21. Sobre els drets fonamentals entre privats i el Conveni vegeu Nuria MAGALDI, *Derecho a saber, filiación biológica y Administración pública*, Marcial Pons, Madrid, 2004, pp. 116-121 i la bibliografia allí citada.

una forta territorialització i restringia fortament la llibertat lingüística: els alumnes de les regions unilingües flamenca i valona que tenien per llengua materna la llengua de la regió tenien garantit l'ensenyament en la seva pròpia llengua, però no podien escollir llengua i, per tant, no podien canviar de llengua. Els alumnes de les regions unilingües que, pel contrari, tenen per llengua materna l'altra llengua diferent de la regió tenien garantit l'ensenyament primari en la seva llengua pròpia i, a més, se'ls permet escollir la llengua vehicular; no obstant això, a l'ensenyament mitjà ja no se'ls permetia escollir-la i estaven obligats a canviar de llengua. D'altra banda, el règim de les regions unilingües flamenca i valona no impedia ni restringia que els pares poguessin enviar els fills a estudiar a altres regions, de manera que indirectament podien escollir que els fills seguissin els estudis bé en la pròpia llengua materna, bé en l'altra llengua. Pel que fa a l'àrea de Brussel·les i als municipis de la frontera lingüística, la llei garantia l'ensenyament en la llengua materna, cosa que obligava a rebre-la en aquesta llengua (i impedia, per tant, la lliure elecció). Només les escoles privades (i no subvencionades) quedaven fora del règim lingüístic descrit.²²

L'any 1963 el legislador belga va aprovar una nova Llei, de 30 de juliol, *concernant le régime linguistique dans l'enseignement*, tancant amb ella el procés de territorialització lingüística de l'ensenyament no universitari. Aquesta llei, tot i derogar la Llei del 1932, recollia els principis en què aquella s'havia inspirat i estenia el seu rigor (a títol d'exemple, suprimia les classes d'adaptació que sí que permetia la Llei del 1932, durant l'ensenyament primari, per als nens la llengua materna dels quals no coincidia amb la llengua de la regió).²³ Es pot dir, doncs, que a partir del 1963 regeix, a Bèlgica, l'unilingüisme més absolut sobre la base del principi de territorialitat lingüística.

L'any 1962 —un any abans que la Llei del 1932 fos derogada per la nova Llei de 30 de juliol de 1963— un grup de ciutadans belgues van denunciar davant de la Comissió Europea de Drets Humans al Regne de Bèlgica: entenien que la Llei de l'any 1932 vulnerava certs preceptes del Conveni, en particular, els articles 8, 9, 10, 14 i 2 del Protocol Addicional, tot i que només es va admetre la demanda en la part relativa al dret al respecte a la vida privada i familiar, en

22. Sobre la Llei del 1932, vegeu detalladament Antoni MILIAN I MASSANA, *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación: un estudio comparado: Italia, Bélgica, Suiza, Canadá y España*, Civitas, Madrid, 1994, pp. 158-166.

23. Amb detall sobre la nova regulació i les novetats que incorporava en relació amb la Llei del 1932, vegeu el minuciós estudi de Antoni MILIAN I MASSANA, *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación...*, *cit.*, pp. 169-181.

relació amb el principi de no discriminació, i en la part relativa al dret a la instrucció. Com que la Llei del 1963 mantenia els principis bàsics —i els incrementava— d'aquella llei, el pronunciament del Tribunal va afectar totes dues lleis. Entre altres qüestions, els demandants consideraven que, tant la prohibició, continguda a ambdues lleis, de creació i/o subvenció, per part de l'Estat, d'escoles que no complissin amb les exigències lingüístiques establertes legalment, com el rebuig a homologar certificats que acreditessin estudis secundaris no conformes a les dites exigències lingüístiques, eren contraris a les previsions del Conveni.

Així, el TEDH va considerar que les esmentades restriccions, contingudes a la Llei del 1932 i reiterades a la del 1963, no vulneraven els preceptes del Conveni. Substancialment, els arguments esgrimits pels jutges giren entorn de la idea que la decisió que totes les escoles estatals o dependents de l'Estat d'una regió unilingüe hagin d'ensenyar en la llengua de la regió suposa unes restriccions que estan basades en un element objectiu —la regió— i no són, per tant, ni arbitràries ni desproporcionades (FJ 7, 9), en tant que a les escoles privades que no respecten el règim lingüístic general se les permet subsistir (FJ 9, 13).

Únicament la mesura que impedeix a determinats nens, sobre l'únic fonament de la residència dels seus pares, accedir a escoles de llengua francesa existents en els sis municipis de la perifèria de Brussel·les dotats d'estatut especial és considerada contrària al Conveni, en concret, a l'article 14 en combinació amb l'article 2 del Protocol.²⁴ El Tribunal considera que el fet que l'ensenyament en llengua francesa no sigui accessible a nens que resideixen fora dels municipis considerats, quan les classes en flamenc d'aquests municipis sí que acullen a qualsevol nen, amb independència del lloc de residència dels pares, podria indicar un tracte discriminatori, en la mesura en què la residència és un element que intervé, en relació amb un dels dos grups lingüístics (FJ 32).

El Tribunal considera, més enllà de les previsions específiques contingudes a les lleis en joc, que no hi ha un dret a estudiar en la llengua d'elecció sinó que les exigències lingüístiques del dret a l'educació estan limitades al dret a rebre l'ensenyament en la llengua nacional o en una de les llengües nacionals (per tant, el TEDH sí que accepta un cert contingut lingüístic del dret a la instrucció, en admetre que pugui suposar un dret rebre l'ensenyament en una

---

24. Decisió que s'adopta per vuit vots a favor i set en contra, mentre que la resta de la sentència va ser resolta per unanimitat. Vegeu al respecte Antoni MILIAN I MASSANA, *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación...*, cit., pp. 186 i 200-202.

llengua nacional).²⁵ Igualment, afirma que l'obligació dels estats, segons la qual aquests han de respectar el dret dels pares a l'educació i l'ensenyament conforme a les seves conviccions religioses i filosòfiques no suposa, en l'àmbit de l'educació, el respecte a les preferències lingüístiques dels pares, sinó només a les seves conviccions religioses i filosòfiques (FJ 6).²⁶

En conclusió, pot dir-se que l'esmentada sentència valida el règim lingüístic belga, basat en el principi de territorialitat, acceptant, per tant, que el dret a l'educació no comporta necessàriament el dret a rebre l'ensenyament en la llengua pròpia. En aquest sentit, els poders públics tenen un ampli marge d'apreciació a l'hora de determinar el contingut lingüístic essencial d'aquest dret, per la qual cosa poden legítimament restringir el dret a l'elecció de la llengua en l'ensenyament, sempre i quan aquesta restricció tingui com a base la consecució d'una finalitat pública i respecti el principi de proporcionalitat.

Aquesta jurisprudència la va repetir, en termes similars, alguns anys més tard en la Sentència de 10 de maig de 2001, *Xipre c. Turquia*. En el marc d'un conflicte molt més generalitzat —i que hem de deixar de banda—, les autoritats de la República turca de Xipre del Nord van suprimir l'ensenyament secundari en grec, de manera que tot un conjunt d'alumnes que havien cursat l'educació primària en una escola xipriota grega havien d'optar, per a l'escola secundària, bé per una escola turca (o anglesa), bé per continuar els estudis en grec a la zona sud de l'illa, amb les dificultats que això suposava en relació amb el retorn a la part nord.

Davant d'aquesta situació, el Govern de Xipre va plantejar una demanda al TEDH per vulneració de l'article 2 del Protocol relatiu al dret a la instrucció. El Govern demandant afirmava que els nens grecs de Xipre que vivien a la part nord del país es veien privats, a la pràctica, de l'educació secundària i, de la mateixa manera, també els seus pares quedaven també privats del dret a garantir l'educació dels seus fills, d'acord amb les seves conviccions filosòfiques i religioses.

El TEDH considera que la possibilitat que en abstracte queda oberta per a aquests alumnes de continuar els estudis secundaris a la part sud del país és inviable a la pràctica, com a conseqüència de la política duta a terme per les autoritats turcoxipriotes, de manera que l'única opció real que els queda és la

---

25. FJ 3, 7

26. Vegeu, sobre la interpretació estricta que fa el tribunal en relació amb el concepte «conviccions religioses o filosòfiques», Iñaki LASAGABASTER HERRARTE/ Iñigo URRUTIA LIBARONA, «Artículo 2 del Protocolo», a Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 809 i 810.

continuació dels estudis en una escola turca o en una escola anglesa, sempre a la zona nord (FJ 277).

Certament, continua el tribunal, el Conveni no garanteix un dret a l'educació i instrucció *en una determinada llengua d'elecció*, com ja va dir a la sentència belga. No obstant això, l'opció que en teoria queda oberta per als pares grecocipriotes que els seus fills continuïn l'educació al nord és inviable, tenint en compte que aquests alumnes ja havien rebut a la zona grecocipriota l'educació primària i considerant, a més, les dificultats que les autoritats turques posen al retorn a la zona turcocipriota dels alumnes que, per a poder continuar els estudis en grec, es desplacen a la zona grecocipriota (FJ 278).

En conseqüència, el TEDH acaba declarant la necessitat d'establir un ensenyament secundari en grec com a mesura destinada a satisfer les exigències de l'article 2 del Protocol i, de forma indirecta, les del dret a la vida familiar de l'article 8 (FJ 279 i 280).

Val a dir que en aquesta sentència no es produeix un canvi en la jurisprudència del tribunal, com podria semblar a simple vista, sinó més aviat al contrari: el tribunal torna a repetir, com ja va fer a la sentència sobre Bèlgica, que no hi ha un dret a l'elecció de l'idioma de l'ensenyament, per la qual cosa són legítimes les restriccions que les autoritats nacionals puguin fer a l'elecció de la llengua.²⁷ Ara bé, qualsevol restricció no serà sempre legítima (no ho serà, per exemple, la imposició arbitrària d'una llengua com a vehicular) ni, per tant, serà sempre conforme al CEDH.

F. Llengua i dret a eleccions lliures (article 3 del Protocol)

Sembla evident que el fet de pertànyer al Consell d'Europa requereix —i presuposa— la legitimitat democràtica del poder dels estats membres, articulada mitjançant eleccions lliures, sufragi universal i escrutini secret. Tot i així, el cert és que aquesta exigència democràtica va patir un complicat procés d'elaboració i negociació fins a la seva incorporació definitiva a través d'un Protocol Addicional, juntament amb altres «drets sospitosos» com la propietat i l'educació.²⁸ Això explica, també, que la redacció del precepte quedés de la

---

27. En aquest mateix sentit Antoni MILLAN I MASSANA, «Supraestatalitat, immigració i requisits lingüístics...», *cit.*, pp. 20 y 21.

28. Iñaki LASAGABASTER HERRARTE, «Artículo 3 del Protocolo Adicional al Convenio: derecho a elecciones libres», a Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 822-843, pp. 822 i 823.

forma següent: «*Les Altes Parts contractants* es comprometen a organitzar, a intervals raonables, eleccions lliures amb escrutini secret, *en les condicions que assegurin la lliure expressió de l'opinió del poble respecte de l'elecció del cos legislatiu*».

Efectivament, la redacció sembla evitar la referència a un dret subjectiu en emprar l'expressió «les Altes Parts contractants», més propera a un compromís entre estats que al reconeixement de veritables drets subjectius individuals. No obstant això, el TEDH ja la primera vegada que va tenir ocasió de pronunciar-se sobre aquest precepte (Sentència de 2 de març de 1987, *Mathieu-Mohin i Clerfay v. Bèlgica*) va deixar molt clara la seva naturalesa jurídica, jurisprudència que ha mantingut de forma constant des de llavors: que l'esmentat article presenti una «certa coloració interestatal» pel fet d'utilitzar l'expressió «les Altes Parts contractants» i no «tota persona» o «qualsevol persona» no canvia la seva naturalesa, idèntica a la d'altres previsions del Conveni. Si de cas, l'expressió utilitzada pretendria reforçar el compromís assumit pels estats, dotant-lo de certa solemnitat i donant a entendre que suposa, per als estats membres, la càrrega d'adoptar mesures positives que permetin organitzar eleccions democràtiques.²⁹

Dit això, el TEDH destaca la importància dels drets continguts en aquest precepte, determinant però, i tot seguit, que aquests no són absoluts, sinó que els estats poden disposar d'un ampli marge d'apreciació per a configurar el dret de vot i el dret de ser elegit. Poden, per tant, establir limitacions sempre i quan aquestes no afectin l'essència dels drets en qüestió, no els facin ineficaces a la pràctica i els mitjans emprats no siguin desproporcionats. Entre aquestes possibles limitacions hi trobem, precisament, i entre d'altres, els requisits lingüístics.

Un primer cas, ja mencionat, és l'assumpte *Mathieu-Mohin i Clerfay c. Bèlgica*, que feia referència al règim electoral (provisional) establert a Bèlgica, en el qual es diferenciava entre candidats francòfons i candidats flamencs. El sistema en qüestió determinava que un francòfon i un flamenc podien ser votats per persones de qualsevol de les dues comunitats lingüístiques, però feia dependre, després, de l'idioma en què feia el jurament, la seva adscripció a la comunitat d'aquella llengua i la corresponent comptabilització dels seus vots

---

29. Vegeu amb més detall els FJ 48-50 de la Sentència *Mathieu-Mohin i Clerfay c. Bèlgica*, la primera que es va pronunciar sobre aquesta qüestió. En relació amb aquest punt i l'evolució soferta per aquest precepte en la jurisprudència del tribunal, vegeu Virginie NATALE, «Le droit à des élections libres ou la construction d'un véritable ordre démocratique européen», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2006, núm. 68, pp. 939-972, especialment les pp. 948-955.

i de les majories precises en funció de la seva pertinença a aquella comunitat. En concret, res no impedia a un candidat francòfon, domiciliat o no en la circumscripció dels recurrents, presentar-se a les eleccions i que els electors, francòfons o no, el votessin. Si era escollit, podia lliurement, amb independència de quina fos la seva llengua personal, prestar el seu jurament parlamentari en francès o en holandès. En el primer cas pertanyia al grup lingüístic de la Cambra de representants o del Senat, el que donava accés al Consell de la comunitat francesa —que no tenia competències en la seva jurisdicció— però no podia pertànyer al Consell flamenc —que tenia competències tant a la regió com a la comunitat— ni al Consell regional való. Si ho feia en holandès, figuraria en aquest grup lingüístic, formaria part del Consell flamenc però no del Consell de la comunitat francesa ni del Consell regional való. D'altra banda, no tindria dret de vot en el grup lingüístic francès en aquells aspectes en els quals la Constitució exigeix una majoria qualificada per a algunes modificacions.

Els demandants, francòfons i residents en un municipi que pertanyia al districte electoral de Brussel·les, consideraven que els electors francòfons del seu districte administratiu —que estava en el territori de la regió flamenca però formava part del districte electoral bilingüe de Brussel·les— no podien, a la pràctica, escollir representants francòfons per al Consell flamenc mentre els electors flamencs sí que podien escollir representants flamencs. En efecte, per tal que un francòfon del seu districte pogués formar part del Consell flamenc havia de fer el jurament no en el seu idioma natural sinó en flamenc; en canvi, els flamencs del mateix districte, fent el jurament en el seu idioma, entraven a formar part del Consell flamenc. Això tenia implicacions a l'hora de participar en determinades votacions sobre certes qüestions de competència de les regions (com medi ambient, política energètica o urbanisme, entre d'altres) així com en relació amb certes votacions on s'exigien determinades majories.

El TEDH va puntualitzar que les preferències lingüístiques eren, certament, un aspecte important que podia influir en l'opció electoral dels ciutadans, especialment en un país com Bèlgica i sobretot en el cas de residents en una «àrea sensible» com és el cas dels municipis brussel·lencs (FJ 56). Tot i això, va considerar que el sistema era conforme al CEDH, ja que s'inseria en un esquema institucional, el de l'Estat belga, inspirat en el principi de territorialitat (FJ 57). La reforma de l'Estat belga cercava un equilibri entre les diverses comunitats culturals i regionals, utilitzant un sistema de frens i contrapesos amb l'objectiu d'evitar conflictes lingüístics, i establint unes estructures

més estables i descentralitzades. El sistema electoral establert era, en opinió del TEDH, raonable i coherent amb els projectes organitzatius que estava duent a terme l'Estat belga. Suposava, per a les minories lingüístiques, la necessitat d'atorgar els seus vots a persones aptes i disposades a utilitzar la llengua de la seva regió. En concret, els electors francòfons de determinades circumscripcions exercirien els seus drets de vot i elegibilitat en les mateixes condicions que els electors flamencs. Que l'exercici d'aquests drets s'articulés després en una comunitat o una altra, segons com es prestava el jurament (en francès o en flamenc), no és una limitació desproporcionada que contradiuï la lliure expressió de l'opinió del poble en l'elecció del seu cos legislatiu (FJ 57).

Cal dir, però, que la sentència no va ser adoptada per unanimitat. En efecte, un total de cinc jutges van elaborar un vot dissident en el qual manifestaven la seva disconformitat amb la majoria. En la seva opinió, existia en el sistema belga una clara discriminació basada en la llengua i que era contrària a l'article 14 del Conveni. I és que, si bé era cert que els francòfons escollits en el districte dels demandants podien pertànyer al Consell flamenc —si feien el jurament en flamenc—, això feia que automàticament perdessin la seva condició de francòfons al Parlament, amb les corresponents conseqüències polítiques que això podia comportar en un Parlament on jugaven un important paper els grups lingüístics. El fet veritablement rellevant en aquest cas, en opinió dels cinc jutges, és que la limitació no s'aplicava per igual a tots els electors sinó únicament als votants i representants electes francòfons de la regió, essent, a més, una limitació basada únicament i exclusivament en el criteri lingüístic.

Un segon assumpte rellevant és la Sentència de 9 de juliol de 2002, *Podkolzina c. Letònia*.³⁰ La independència de Letònia l'any 1991 va suposar, com era previsible, un gir radical en la normativa lingüística del país, per la qual cosa es van establir una sèrie de pilars fonamentals, entre ells, el reconeixement del letó com a única llengua oficial del país. Així, la Llei de 25 de maig de 1995 sobre eleccions parlamentàries, en el seu article 5, disposava que no podien presentar-se com a candidats a les eleccions, ni ser escollits al Parlament, les persones que no dominessin la llengua oficial —el letó— en el seu tercer nivell —un nivell força elevat— de coneixement. Aquest precepte, que seria

---

30. Vegeu sobre aquesta sentència Iñaki LASAGABASTER HERRARTE «Artículos 3: derecho a elecciones libres», *cit.*, pp. 832-834, així com el comentari monogràfic de Iñigo URRUTIA LIBARONA, «Exigencias lingüísticas para el acceso a cargos de representación política. Comentario a la sentencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos de 9 de abril de 2002 (*Asunto Podkolzina c. Letonia*)», *Revista Vasca de Administración Pública* núm. 68, 2004, pp. 251-258.

posteriorment derogat al gener del 2002 —essent substituït per l'obligació imposada a tots els membres del Parlament de jurar lleialtat a Letònia, comprometre's amb l'enfortiment de la sobirania letona i recolzar la llengua letona com a única de l'Estat— estava vigent quan la demandant del cas que ens ocupa, Ingré Podkolzina, va presentar-se a les eleccions al Parlament del 1998. La senyora Podkolzina pertanyia a la important minoria russoparlant, però havia presentat el corresponent certificat acreditatiu de coneixement de l'idioma letó que havia obtingut poc abans, al gener de 1997. Aquest document constituïa, precisament, un dels documents que calia presentar segons la Llei d'eleccions parlamentàries, per tal que la llista de candidats quedés registrada a l'Administració electoral central.

No obstant això, i sense previ avís, una inspectora del Servei d'Inspecció Lingüística de l'Estat es va presentar al lloc de treball de la demandant per tal d'efectuar un nou examen (oral, amb preguntes sobre la seva opció política, i escrit, davant de tres testimonis que acompanyaven l'inspector) sobre el domini lingüístic del letó, que aquella no va superar. Atès que l'informe lingüístic va ser negatiu, la Comissió Electoral Central va suprimir la candidatura de la demandant de la llista concurrent a les eleccions, sobre la base del ja mencionat article 5.

Davant d'aquesta situació, la senyora Podkolzina va recórrer al TEDH emparant-se en dos dels drets del Conveni: l'article 3 del Protocol número 1, que obliga els estats a organitzar eleccions lliures amb escrutini secret i condicions suficients que garanteixin la lliure expressió del poble, i l'article 14 del Conveni, que reconeix el dret d'igualtat i no discriminació. La demandant basava la demanda en el fet que la legislació electoral de Letònia implicava una veritable pràctica discriminatòria respecte de les minories nacionals del país i, entre elles, especialment la russa a la qual ella pertanyia.

El TEDH respon, en primer lloc, que l'article 14 manca de naturalesa autònoma i que, per tant, és aplicable únicament en relació amb un dret substantiu reconegut al Conveni, no essent necessari analitzar una vulneració autònoma de l'article 14 (FJ 39 i 42) i centrant així la qüestió controvertida en els drets polítics reconeguts a l'article 3 del Protocol: el dret de vot i el dret a presentar-se com a candidat a les eleccions. Es tracta de drets essencials per a l'ordre democràtic que, com ja s'ha indicat, són susceptibles de ser limitats i condicionats (FJ 33). Així, parteix de la consideració de la imposició de coneixement de la llengua letona des de la perspectiva d'una limitació al dret de vot i elegibilitat, i centra la seva anàlisi fonamental en decidir si aquesta limitació pot

ser legítima o no i, en cas de ser-ho, si els mitjans utilitzats són o no proporcionats.

El TEDH va considerar que entra dins del marge d'apreciació de cada Estat la determinació dels requisits exigits per a poder concórrer a les eleccions i, dins d'aquests, la possibilitat que algun d'ells pugui estar relacionat amb la llengua (vinculat, per exemple, amb la llengua de treball utilitzada al Parlament, que era el letó): la necessitat de garantir un bon funcionament del Parlament letó, on únicament el letó és llengua de treball,³¹ pot determinar la imposició de conèixer, comprendre i parlar la llengua letona, esdevenint aquesta limitació, per tant, una finalitat legítima als ulls del TEDH). En aquest sentit, doncs, l'exigència de conèixer la llengua letona es va considerar una finalitat legítima (FJ 34).

Ara bé, el TEDH també entén que les decisions sobre el grau de coneixement d'una llengua han de ser preses mitjançant un procediment que garanteixi una decisió objectiva i equitativa. En cas contrari, el dret a presentar-se com a candidat a les eleccions parlamentàries, garantit a l'article 3 del Protocol número 1, es podria acabar convertint en un dret teòric i fictici. En aquest cas concret, les autoritats nacionals no van respectar aquests elements procedimentals que haguessin permès garantir les condicions d'equitat i objectivitat procedimental i de certesa legal, condicions que el tribunal entén com a requisits essencials en matèria d'eleccibilitat dels candidats (FJ 36). D'aquesta manera, l'actuació de les autoritats letones va afectar els fonaments en els quals es basa el mateix sistema democràtic, com és l'efectivitat del dret de sufragi passiu. Per tant, el TEDH va apreciar una vulneració de l'article 3 del Protocol.

Seria potser exagerat afirmar que la sentència *Podkolzina* va «salvar» l'ingrés de Letònia a la Unió Europea, el 1 de maig del 2004,³² però el cert és que, en bona mesura com a conseqüència del pronunciament del TEDH, l'Estat letó va modificar la seva normativa electoral l'any 2002, i va substituir els requi-

---

31. I, en aquest sentit, el TEDH diu que no li correspon determinar ni valorar l'elecció sobre la llengua de treball que es pren en un Parlament nacional, sinó que això és una qüestió d'ordre històric i polític, que forma part de la competència exclusiva de cada Estat. El TEDH, per tant, no es pronuncia sobre el règim lingüístic, que està relacionat amb l'estructura democràtica de l'Estat però no un fonament d'aquesta, sempre que la legislació nacional o la seva aplicació no sigui arbitrària (FJ 33-35).

32. Giovanni POGGESCHI, *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, cit., p. 109. El que sí sembla comprovat, però, és el fet que el tribunal ha estat especialment actiu en l'interpretació d'aquest precepte a partir dels anys 1999-2000, i a això han contribuït, sens dubte, els processos de construcció democràtica que han tingut lloc en molts dels antics països del bloc comunista, com per exemple la mateixa Letònia. Vegeu sobre això Virginie NATALE, «Le droit à des élections libres...», cit., p. 940.

sits lingüístics per tal de ser elegible per l'obligació, imposada a tots els membres del Parlament, de jurar lleialtat a Letònia i recolzar la llengua letona com a única de l'Estat.³³

En conclusió, és possible afirmar que les modalitats d'exercici dels drets polítics dels ciutadans poden ser regulades per l'Estat, a qui se li reconeix un ampli marge de apreciació, sense que el TEDH pugui condemnar els sistemes basats en el principi de territorialitat lingüística o l'elecció d'una determinada llengua de treball al Parlament. Això sí, sota la reserva de no atemptar contra l'essència mateixa dels esmentats drets i sempre que s'utilitzin mitjans proporcionats per a assegurar les finalitats legítimes que s'han de garantir a través de les limitacions a les condicions d'elegibilitat.

3. Conclusions

Un cop analitzada la jurisprudència del tribunal en matèria lingüística, entenent que són dues les principals conclusions que es poden extreure.

En primer lloc, i com ja s'ha avançat al principi del treball, el caràcter transversal de la «qüestió lingüística», en el sentit que molts dels drets protegits pel Conveni, tot i no estar establert de forma expressa, presenten una dimensió lingüística susceptible d'emergir i de ser tutelada pel TEDH. A llarg de la nostra exposició s'ha pogut apreciar l'heterogeneïtat dels drets que, en algun moment, s'han vist afectats per limitacions lingüístiques, la qual cosa ens permet afirmar la transversalitat de l'element lingüístic, susceptible d'emergir en relació amb pràcticament qualsevol dret o llibertat pública garantida al CEDH. Es confirma així aquella posició a què ja hem fet referència, segons la qual el fet de no trobar un reconeixement autònom i específic dels drets lingüístics com a tals no obstaculitza la fiscalització, per part del TEDH —i també, si s'escau, d'altres organitzacions internacionals que vetllen directament o indirectament pel respecte dels drets fonamentals— de les mesures o decisions estatals que puguin tenir repercussions lingüístiques.³⁴

En segon lloc, el llarg camí que encara haurà de recórrer el sistema europeu de protecció dels drets humans per tal que es pugui afirmar, amb propietat, que

---

33. Vegeu, sobre aquesta evolució, LATVIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS AND ETHNIC STUDIES, *Human rights in Latvia in 2002*, Riga, 2003, pp. 7, 8 i 21.

34. Vegeu Antoni MILIAN I MASSANA, «Supraestatalitat, immigració i requisits lingüístics...», *cit.*, p. 16.

aquest ofereix una certa tutela a les minories en tant que minories (o, si es vol, una certa tutela d'interessos o drets col·lectius). No hi ha dubte que, a dia d'avui, el sistema del Conveni gira entorn de l'individu i dels drets individuals, probablement com a reacció, en bon mesura, a l'èmfasi nacionalista que havia portat a les dues guerres mundials³⁵ o fins i tot a la por dels estats al fet que la concessió de drets a certes minories pogués esperonar tendències secessionistes.³⁶ Per tant, en el moment actual, podem afirmar que les minories nacionals (també les minories lingüístiques) només són protegides, indirectament, a través dels drets individuals garantits pel Conveni.

Això explica que, fins ara, el TEDH hagi rebutjat, en la mesura del possible, «internar-se en un terreny especialment delicat -per políticament sensible— com és el de les minories nacionals».³⁷ Això es pot deduir fàcilment, també, del tractament que ha fet de les qüestions lingüístiques al llarg de la seva jurisprudència. Per exemple, s'ha vist com en el cas *Podkolzina* el TEDH no ha tingut en compte —malgrat ser un element mencionat i ressaltat clarament i expressament— el fet que la demandant pertanyia a una minoria —la russa— de Letònia, sinó que ha preferit realitzar la seva tasca de supervisió partint del drets garantits al Conveni a tot individu. El mateix podem dir, també, de les

---

35. Així, es va produir un abandonament de la protecció específica de les minories —després del fracàs de la Societat de Nacions i del règim minoritari que l'acompanyava—, i la seva substitució per una filosofia universalista dels drets de l'home, que des de llavors ha ocupat l'escena internacional i ha tingut una influència directa sobre l'aproximació adoptada en relació amb les minories. Vegeu Sebastia RAMU, «Le statut des minorités au regard du Pacte International...», *cit.*, p. 587 i també Giovanni POGGESCHI, *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, *cit.*, pp. 23 i 24, qui afirma que precisament la por que la qüestió de les minories estigués excessivament vinculada a aquell «èmfasi nacionalista» havia donat lloc al fet que, immediatament després de la segona guerra mundial, s'optés per col·locar en el bell mig del sistema de protecció «l'ésser humà individual». Un procés i una opció, d'altra banda, molt similars al que va patir Alemanya i que va donar lloc a una concepció de la *Grundgesetz* centrada en l'individu i en la tutela dels seus drets individuals.

36. En aquest sentit, RAMU afirma que els estats han estat i són molt cautelosos a l'hora de concedir a grups certs drets susceptibles de «tornar-se en contra dels seus interessos» (especialment, de la seva unitat política i de la seva integritat territorial). Sebastia RAMU, «Le statut des minorités au regard du Pacte International...», *cit.*, p. 588.

37. Un exemple ben clar el trobem a la Sentència de 17 de febrer de 2004, *Gorzelic c. Polònia*, on el tribunal directament rebutja entrar a determinar si els sílesis són o no una minoria nacional. Val a dir que aquesta visió restrictiva del tribunal es veu recolzada, també, pel fet que no trobem en cap tractat internacional, ni tan sols en la Convenció marc sobre minories nacionals, una definició clara de què hem d'entendre per «minoria nacional». Vegeu Florence BENOIT-ROHMER, «La Cour Européenne des droits de l'homme et la défense des droits des minorités nationales», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2002, núm. 52, especialment pp. 564-566, qui es mostra especialment crítica amb aquesta concepció del tribunal, que qualifica de restrictiva. També és crític en aquest sentit Iñigo URRUTIA LIBARONA, «Exigencias lingüísticas para el acceso a cargos de representación política...», *cit.* p. 254.

sentències i decisions d'inadmissió en relació amb el dret al nom, on freqüentment hi havia implicada una determinada minoria.

No obstant això, en els darrers temps la doctrina està començant a posar de relleu un tímid canvi d'orientació, encara força imperceptible.³⁸ Un testimoni d'aquest avenç ens el deixa la Sentència de 18 de gener de 2001, *Chapman c. Regne Unit*, relativa a les formes de vida tradicionals de la comunitat gitana i on el tribunal, tot i desestimar les pretensions dels demandants, va realitzar interessants reflexions entorn de la identitat ètnica dels gitanos i al seu dret a conduir la seva vida privada i familiar d'acord amb les seves tradicions. És especialment rellevant la menció que fa el tribunal al Conveni marc de protecció de les minories nacionals, afirmant l'existència d'un consens internacional emergent —però encara insuficient per tal de poder ser concretat i, per tant, poder-ne deduir drets subjectius específics— en relació amb les especials necessitats de les minories i l'obligació de respectar la seva identitat i forma de vida.³⁹

Des d'aquesta perspectiva, doncs, hauríem de coincidir amb Arzoz Santisteban, qui entén que no és en absolut descartable que altres elements de la identitat d'un grup ètnic i entre ells, específicament, la llengua o l'ús de patroníms tradicionals, puguin incorporar-se, des de la perspectiva pròpia de les minories nacionals, a la noció de vida privada i familiar protegida a l'article 8 i ser, consegüentment, tutelables pel TEDH.⁴⁰

---

38. Florence BENOIT-ROHMER, «La Cour Européenne des droits de l'homme...», *cit.*, pp. 563 i 564. Així, tot i que és cert que els drets del Conveni s'apliquen a tota persona, pertanyi o no a una minoria nacional, alguns d'ells poden ser especialment aptes per a la protecció de les minories (llibertat d'expressió, religiosa, d'associació, d'instrucció) ja que donen l'opció, a aquestes minories, de desenvolupar la seva cultura i preservar els elements essencials de la seva identitat; religió, llengua, tradicions i patrimoni cultural. Vegeu les consideracions, en aquest sentit, de Sebastian Ramu, «Le statut des minorités au regard du Pacte International...», *cit.*, pp. 588 i 589, 619 i 620.

39. Vegeu, al respecte, les interessants observacions de Xabier ARZOZ SANTISTEBAN, «Artículo 8: derecho al respeto de la vida privada y familiar», a Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 347-353.

40. Xabier ARZOZ SANTISTEBAN, «Artículo 8: derecho al respeto de la vida privada y familiar», *cit.*, p. 352.

Bibliografia

- ARZO SANTISTEBAN, Xabier. «Artículo 8: derecho al respeto de la vida privada y familiar», a Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 293-390.
- BEAUCAMP, Guy / MESSERSCHMIDT, Klaus. «Minderheitenschutz in den baltischen Staaten und in der Bundesrepublik Deutschland - ein Rechtsvergleich im Überblick», *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 2003 (63), pp. 779-799.
- BENOIT-ROHMER, Florence. «La Cour Européenne des droits de l'homme et la défense des droits des minorités nationales», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2002, núm. 52, pp. 563-586.
- DEOP MADINABEITIA, Xabier. «Los derechos lingüísticos en el Derecho Internacional», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 33, setembre de 2000, pp. 23-45.
- DRUVIETE, Ina. «Política del lenguaje y derechos humanos lingüísticos en los países Bálticos», *Alteridades*, 1995, 5 (10), pp. 105-120.
- ESPARZA LEIBAR, Iñaki / ETXEBARRIA GURIDI, José Francisco. «Artículo 6: derecho a un proceso equitativo», en Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, 2009, Navarra, pp. 170-257.
- HUNTINGTON, Samuel. *El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*, Paidós, Barcelona, 1997.
- KLADIY, Iryna. «La situación lingüística en Ucrania», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 28, desembre de 1997, pp. 187-198.
- LASAGABASTER HERRARTE, Iñaki/ URRUTIA LIBARONA, Iñigo. «Artículo 2 del Protocolo: derecho a la instrucción», en Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 800-822.
- LASAGABASTER HERRARTE, Iñaki. «Artículo 3 del Protocolo Adicional al Convenio: derecho a elecciones libres», en Iñaki LASAGABASTER HERRARTE (dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*, Thomson Reuters-Civitas, Navarra, 2009, pp. 822-843.
- LATVIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS AND ETHNIC STUDIES, *Human rights in Latvia in 2002*, Riga, 2003.
- MAGALDI, Nuria. *Derecho a saber, filiación biológica y Administración pública*, Marcial Pons, Madrid, 2004.
- MILIAN I MASSANA, Antoni. «Supraestatalitat, immigració i requisits lingüístics. Límits jurídics supraestatal a l'establiment de requisits lingüístics i estudi dels requisits relatius al català que a Catalunya es poden exigir a la immigració estrangera», a AA.VV, *Mundialització, lliure circu-*

lació i immigració, i l'exigència d'una llengua com a requisit. El cas del català, llengua oficial en part del territori d'un Estat, Institut d'Estudis Autònoms, Barcelona, 2008.

MILIAN i MASSANA, Antoni. *Derechos lingüísticos y derecho fundamental a la educación: un estudio comparado: Italia, Bélgica, Suiza, Canadá y España*, Civitas, Madrid, 1994.

NATALE, Virginie. «Le droit à des élections libres ou la construction d'un véritable ordre démocratique européen», *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2006, núm. 68, pp. 939-972.

POGGESCHI, Giovanni. *I diritti linguistici. Un'analisi comparata*, Carocci editore, Roma, 2010.

RAMU, Sebastian. «Le statut des minorités au regard du Pacte International relatif aux droits civils et politiques», *Revue tri-*

mestrielle des droits de l'homme, 2002, núm. 52, pp. 587-628.

ULASIUK, Iryna. «The language issue in the evolution of Ukrainian constitutionalism», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 54, 2010, pp. 135-165.

URRUTIA LIBARONA, Iñigo. «Exigencias lingüísticas para el acceso a cargos de representación política. Comentario a la sentencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos de 9 de abril de 2002 (Asunto Podkolzina c. Letonia)», *Revista Vasca de Administración Pública* núm. 68, 2004, pp. 251-258.

VACCA, Alessia. «A comparative approach between the Council of Europe treaties and the European Union framework in the legal protection of minority languages», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 53, 2010, pp. 111-136.

Resumen

Los derechos lingüísticos en la jurisprudencia del Tribunal Europeo de Derechos Humanos

Núria Magaldi

Los derechos lingüísticos no forman parte del Convenio Europeo para la Protección de los Derechos Humanos y las Libertades Fundamentales, más allá de alguna referencia aislada a la lengua en unos pocos preceptos. No obstante, lo cierto es que el Tribunal Europeo de Derechos Humanos se ha pronunciado en más de una ocasión sobre la dimensión lingüística de varios derechos, como por ejemplo el derecho a la vida familiar y privada, a la

educación o a la libertad de expresión, entre otros. El presente trabajo sistematiza esta jurisprudencia del Tribunal Europeo y demuestra que, si bien todavía continúa siendo mayoritaria la perspectiva de protección individual, hay también una cierta abertura a la protección de la dimensión colectiva de los derechos, en la medida en que éstos derivan de la pertenencia a minorías existentes dentro de los estados miembros.

Palabras clave: derechos lingüísticos, Tribunal Europeo de Derechos Humanos, Convenio Europeo para la Protección de los Derechos Humanos y las Libertades Fundamentales, jurisprudencia sobre lengua.

Abstract

Language Rights in European Court of Human Rights Case Law

Núria Magaldi

Language rights are not explicitly part of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, beyond some isolated references to language in a few isolated precepts. Nonetheless, it is true that the European Court of Human Rights has issued rulings on more than one occasion on the linguistic dimension of certain rights, for example, the right to one's private and family life, the right to educa-

tion, or freedom of expression, among others. This paper systematizes this European Court case law and demonstrates that while the protection of the individual continues to be the majority point of view, there has also been a certain opening up to the protection of rights in their collective dimension, to the extent that these rights are derived from belonging to existing minorities in member states.

Key words: language rights, the European Court of Human Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms